

บทที่ 3

วิเคราะห์เนื้อหาสาระการเรียนการสอน

เป็นที่ทราบกันว่า หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 เป็นผลิตผลที่เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่รัฐได้ปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ และการปฏิรูปการศึกษานี้ได้มีคณะบุคคลหลายฝ่าย พยายามที่จะกำหนดให้มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา วิชาพระพุทธศาสนาไม่ใช่วิชาที่สำคัญในการเรียนรู้ หรือเป็นวิชาหลัก หรือว่าเป็นวิชาบังคับที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียน แต่เป็นเพียงวิชาเลือกเสรีในระบบการศึกษา และในระดับชั้นประถมศึกษา ไม่มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งรายวิชา แต่ถูกสอดแทรกเนื้อหาอยู่ในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต(สปช.) และวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย(สสน.) จึงทำให้ดูเหมือนว่า การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระบบการศึกษาของไทย ไม่ได้มีบทบาทอย่างที่ควรจะเป็น ทั้งๆ ที่สังคมไทยมักจะกล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และพยายามที่จะเชิดชูยกย่องและส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่บุคคลในสังคม หรือกำหนดเป็นนโยบายให้บุคคลในสังคมมีความรู้คู่กับคุณธรรม ซึ่งในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 กำหนดว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข¹

ในการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาจึงต้องให้ดำเนินไป ตามวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติการศึกษาข้างต้น คือการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนให้สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีสติปัญญา และมีความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งจะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดต้องได้รับการพิสูจน์ต่อไป สิ่งที่จะขัดเกลาให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้น สิ่งหนึ่งคือการศึกษาและการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมในศาสนา การศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาจึงเป็นวิธีหนึ่งในวิธีทั้งหลายนั้น และเป็นวิธีที่สังคมยอมรับค่อนข้างมาก ว่าการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถขัดเกลาบุคคลให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน จึงได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนอย่างมีประสิทธิภาพ

¹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, 2543), หน้า 5.

ฉะนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ที่ใช้ในปัจจุบัน ว่ามีประเด็นข้อโต้แย้งและข้อสนับสนุนอย่างไร โดยผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานเบื้องต้นไว้ ดังนี้

- 1) หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ไม่ใช่หลักสูตรใหม่ที่มีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 2) หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ไม่ได้มีความสอดคล้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง
- 3) หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ไม่ได้สามารถสนับสนุนให้ผู้ศึกษาได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง

การตั้งสมมติฐานเบื้องต้นดังกล่าวนี้ จะมีความสอดคล้องหรือข้อโต้แย้งอย่างไร ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงประเด็นหัวข้อต่างๆ ดังต่อไปนี้

3.1 วิเคราะห์การจัดทำหลักสูตรและมาตรฐานการเรียนรู้

การจัดทำหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 นั้น จัดได้ว่าเป็นหลักสูตรที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะสงฆ์หรือผู้ที่เป็นห่วงเกี่ยวกับการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา เพราะนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้พยายามเรียกร้องที่จะให้พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทในการจัดการศึกษาบ้าง ไม่ใช่เป็นเพียงผู้นำทางจิตวิญญาณเพียงอย่างเดียว การที่รัฐบาลมอบหมายให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นผู้นำในการจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้ จึงนับว่าเป็นมิติใหม่ทางการศึกษาของไทย เพราะพระสงฆ์ที่มีความสามารถในด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนามีจำนวนมาก และการจัดทำหลักสูตรในกลุ่มสาระการเรียนรู้ นั้น ถ้าให้บุคคลที่รู้และชำนาญจริงๆ เป็นผู้จัดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ จึงน่าจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุด แต่สิ่งที่ทุกคนคาดหวังหลังจากการจัดโครงสร้างและจัดทำหลักสูตรเสร็จเรียบร้อยแล้ว คือคาดหวังว่าหลักสูตรที่นำมาใช้นั้นจะต้องเป็นหลักสูตรที่ดีกว่าที่เคยใช้มาก่อน หรืออาจจะเป็นหลักสูตรที่ดีที่สุดก็ได้

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ชี้แจงถึงวิธีการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ไว้ว่า เมื่อได้ศึกษามาตรฐานทั้งสามข้อแล้ว สิ่งที่ต้องทำอันดับต่อไปคือศึกษาผลประเมินหลักสูตรเดิม (ฉบับปรับปรุง 2533) เพื่อดูว่ามีข้อเด่นข้อด้อยอะไรบ้าง ผลปรากฏว่า ข้อเด่นของหลักสูตรเดิมก็คือ เนื้อหาสาระค่อนข้างจะครบสมบูรณ์ ส่วนข้อด้อยของหลักสูตรนี้คือ มีเนื้อหาสาระมาก ซ้ำซ้อน ขาด

ความสัมพันธ์เชื่อมโยงในวิชาพระพุทธศาสนาด้วยกัน กับมีทั้งสื่อและกิจกรรมน้อยเกินไป จากคำกล่าวนี้ ทำให้สามารถตีความหมายได้ว่า การจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้ พ.ศ. 2544 มีวัตถุประสงค์ที่สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือ

- 1) ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาสาระให้น้อยลงอย่างเหมาะสม
- 2) ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาสาระที่ซ้ำซ้อน
- 3) สร้างและเชื่อมโยงเนื้อหาให้สัมพันธ์กันในระหว่างวิชาพระพุทธศาสนาในแต่ละระดับชั้น
- 4) ส่งเสริมการสร้างสื่ออุปกรณ์และกิจกรรมในการเรียนการสอน

การวางกรอบเช่นนี้เป็นการทำงานอย่างเป็นระบบแบบแผน และยิ่งไปกว่านั้นการทำงานแบบกลุ่มหรือเป็นทีมของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จึงสนับสนุนให้การจัดหลักสูตรเป็นไปในลักษณะแบบบูรณาการอย่างแท้จริง และนักวิชาการเหล่านั้นต่างก็เป็นผู้ทรงความรู้ทางพระพุทธศาสนา ในการจัดทำหลักสูตรนี้นั้น ผู้จัดทำหลักสูตรได้วางมาตรฐานการเรียนรู้โดยยึดหลักไตรสิกขา คือการจัดระบบขั้นตอนการศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักการสำคัญในการจัดทำหลักสูตร การนำเอาพระรัตนตรัยมาเป็นเนื้อหาสาระการเรียนรู้ ก็เพื่อสร้างศรัทธาและพัฒนาไปสู่ปัญญา เพราะเมื่อพิจารณาถึงการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา คือการเรียนเรื่องพระรัตนตรัย การจัดหลักสูตรเช่นนี้ก็เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายการศึกษาแบบบูรณาการ นั่นก็หมายความว่า เมื่อเรายกเรื่องใดมาสอนก็สามารถที่จะเชื่อมโยงไปถึงหัวข้ออื่นๆ ได้ ในการจัดทำหลักสูตรนี้ สรุปกรอบแนวทางได้ ดังนี้

- หลักการ = ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
- เนื้อหา = พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
- วิธีการสอน = บูรณาการ คือ เชื่อมโยงกับทุกหัวข้อเรื่อง
- จุดหมาย = การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ข้อดีเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรและการกำหนดมาตรฐานนี้ นั่นคือการจัดส่งเสริมและมองเห็นความสำคัญของพระสงฆ์ในด้านการศึกษา เมื่อให้พระสงฆ์จัดเนื้อหาสาระของการเรียนรู้เช่นนี้ จึงทำให้ตั้งข้อสมมติฐานได้ว่า พระสงฆ์เองจะมีความรู้เพียงพอที่จะประยุกต์คำสอนเหล่านั้น เพื่อให้ผู้เรียนนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงหรือไม่ เพราะเป็นที่น่าสังเกตว่า ในระบบการศึกษาของไทยมีการเรียน

² พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่, หน้า 9-10.

การสอนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานพอสมควร แต่เพราะเหตุใดผลสะท้อนกลับมาก ทำให้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร พระสงฆ์เองอาจจะมีความรู้เพียงแค่ทางธรรมที่ท่านชำนาญ แต่ขาดประสบการณ์ในทางโลก ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นักวิชาการฝ่ายพุทธที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาสได้พยายามอย่างมาก ที่ต้องการจะมีบทบาทในการจัดการศึกษาของประเทศโดยเฉพาะการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา จึงเป็นวาระที่ดีและเป็นไปตามที่บุคคลเหล่านั้นต้องการ

การจัดสรรการเรียนรู้อาจารย์พระพุทธศาสนาได้สำเร็จลุล่วงและประกาศใช้ในปัจจุบัน แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่า ได้ขาดหายไปในการจัดหลักสูตร นั่นคือการทดลองใช้หรือการทำประชาพิจารณ์ การนำเอาหลักสูตรมาใช้โดยไม่ผ่านกระบวนการทดลองและทำประชาพิจารณ์ หรือการรับฟังข้อเสนอแนะจากคณะสงฆ์และครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาทั้งหลาย ทำให้ไม่สามารถประเมินผลเกี่ยวกับหลักสูตรได้ จึงทำให้เป็นการยึดยึดหลักสูตรให้แก่ครูสอนและผู้เรียนอย่างเห็นได้ชัด การจัดทำมาตรฐานหรือวัตถุประสงค์ที่สูงเกินไป ก็เป็นปัญหาที่น่าพิจารณา เพราะถ้าศึกษาเกี่ยวกับมาตรฐานการเรียนรู้แล้วจะพบว่า หัวใจสำคัญของการเรียนการสอนคือการมุ่งให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และผู้ที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คือผู้ที่อยู่ในลักษณะอย่างไร มาตรฐานการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่นี้จึงไม่ชัดเจนและคลุมเครือ คำว่า “เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์”³ จึงไม่มีคำตอบในการจัดสรรการเรียนรู้อาจารย์พระพุทธศาสนา

การจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้อาจารย์พระพุทธศาสนา จึงควรมีมาตรฐานหรือวัตถุประสงค์เพียง 2 ประการที่สำคัญ คือ

- 1) เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ คือ การศึกษาหาความรู้ หาประสบการณ์ทางวิชาการเพื่อนำมาหาเลี้ยงชีพ เลี้ยงตน เลี้ยงครอบครัว และเอื้อประโยชน์ต่อสังคม
- 2) เพื่อการดำรงชีวิตที่ดี คือ การเรียนรู้เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายว่า มนุษย์คือสัตว์ที่ประเสริฐมีใจสูง ซึ่งแตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานที่มีใจต่ำ และผลของการศึกษานี้ยังจะเป็นบันไดทางวิชาการให้ผู้เรียนได้ขึ้นไปศึกษาวิชาการและศิลปศาสตร์อื่นๆ ได้

³ คำว่า “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ในพระพุทธศาสนา หมายถึง บุคคลที่บรรลุพระอรหันต์จนหมดสิ้นอาสวะกิเลสทั้งหลายแล้ว จึงสามารถเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

การจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา จึงควรกำหนดวัตถุประสงค์และมาตรฐานที่ควรจะเป็นไปได้ และสามารถปฏิบัติได้จริง ธรรมของพระพุทธเจ้ามีมากมายถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ แต่ถ้าจัดเนื้อหาสาระให้เหมาะสมก็น่าจะเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอน การให้พระสงฆ์จัดทำหลักสูตรนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ดีในระดับหนึ่ง แต่จะดีที่สุดหรือไม่อย่างไร คงต้องได้รับการพิสูจน์ต่อไป เหตุผลที่สำคัญในการมอบหมายให้พระสงฆ์เป็นผู้จัดทำหลักสูตรนั้นเพราะรัฐพิจารณาเห็นว่า พระสงฆ์น่าจะเป็นผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน และน่าจะจัดสาระการเรียนรู้อาจารย์พระพุทธศาสนาได้ดี

ซึ่งแนวความคิดนี้ ได้สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ว่า *รูปแบบของการจัดการเรียนการสอนวิชาชีพต้องให้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้สอน แต่วิชาพื้นฐานต้องใช้นักปราชญ์ที่มีความรู้ ความชำนาญ เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจสถานการณ์ของโลก รู้โลกและชีวิตเข้าถึงสัจธรรมความจริงซึ่งเป็นเป้าหมายที่พระพุทธศาสนาเน้นมากที่สุด⁴*

ด้วยเหตุผลข้ออ้างตามที่ยกมานั้น ทำให้ตีความได้ว่า พระสงฆ์เป็นนักปราชญ์ที่มีความรู้ความชำนาญในพระพุทธศาสนา แต่ถ้าพิจารณาโดยองค์รวมของเนื้อหาและจุดหมายของการศึกษาไทยจะพบว่า การศึกษาของไทยมีจุดมุ่งหมายเพียง 2 ประการคือ ประการแรกการสอนให้เด็กเก่ง สามารถที่แข่งขันกับผู้อื่นได้ และสังเกตว่าเมื่อเด็กได้รับชัยชนะอะไรมากก็ตามจะได้รับการยกย่องสรรเสริญจากผู้คน เด็กมุ่งเรียนเพื่อความเป็นคนเก่ง และประการต่อมาการสอนมุ่งเฉพาะวิชาชีพ ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้ผู้เรียนต้องเรียนเพื่อการประกอบอาชีพเท่านั้น และมองว่าการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาไม่สามารถนำมาประกอบอาชีพได้ ซึ่งต้องยอมรับความจริงว่า การศึกษาปัจจุบันเน้นหนักหรือมีจุดมุ่งหมายอย่างนั้นจริงๆ เพราะสังคมจะส่งเสริมและสนับสนุนเฉพาะเด็กเก่ง เช่น การส่งนักเรียนไปแข่งขันโอลิมปิกด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเมื่อได้รับรางวัลใดมาจะพากันชื่นชมสนับสนุน หรือการส่งนักเรียนไปแข่งกีฬาในระดับต่างๆ และเมื่อได้รับรางวัลใดมาจะพากันจะยกย่องชื่นชม แม้แต่การเรียนในระดับมหาวิทยาลัย การที่นักศึกษาคนใดคนหนึ่งเรียนจนผลการเรียนได้เกียรตินิยม ก็จะเป็นที่ชื่นชมและได้รับรางวัล แต่ไม่เคยส่งเสริมผู้เรียนที่มีมารยาทเรียบร้อยมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่เคยมีเกียรตินิยมด้านคุณธรรมจริยธรรมในระบบการศึกษาไทย

⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต*. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.) หน้า 13.

สิ่งที่ผู้จัดหลักสูตรจะต้องทำและแก้ไขปัญหาคือ ทำอย่างไรจะให้ผู้เรียน ได้เรียนวิชา พระพุทธศาสนาเพื่อความเป็นคนดีของสังคมหรือที่กล่าวแบบสรวยหรือว่า "เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์"⁵ และแม้ว่า จะเรียนเน้นเฉพาะวิชาซึ่งก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ การจัดหลักสูตรโดยใช้กรอบการเรียนรู้แบบ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญานั้น ควรกำหนดให้ชัดเจน เช่น ปัญญานั้น มีขอบข่ายเพียงใด เพราะแค่ คำว่า "ปัญญา" ก็มีความหมายที่กว้าง มีทั้งที่เป็นโลกียปัญญาและโลกุตระปัญญา หรือการเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ก็มีความหมายที่กว้าง ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงพระอริยบุคคลก็ได้ การจัดสาระการเรียนรู้ วิชาพระพุทธศาสนาจึงไม่ควรเป็นไปในลักษณะจับจ่าย พระพุทธศาสนามีระบบและขั้นตอนที่ดีกว่าศาสนา อื่นอยู่แล้ว การจัดระบบเสียใหม่ และเข้าใจสถานการณ์จริงจึงเป็นวิธีจัดหลักสูตรที่ดีที่น่าจะแก้ไขปัญหา การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาได้ เพราะมิฉะนั้น ถึงแม้จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรอีกครั้งก็ ไม่มีความหมาย เพราะไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไร เนื้อหาก็คงแบบเดิม เหมือนเหล่าเก่าในขวดใหม่

3.2 วิเคราะห์เนื้อหาสาระการเรียนรู้

ในเรื่องนี้พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า นักเรียนทุกคนในทุกชั้นเรียน ต้องเรียนเรื่องพระรัตนตรัย เพื่อให้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาตามมาตรฐาน ส 1.2 ที่ว่า มีศรัทธาใน พระพุทธศาสนาก็คือมีศรัทธาในพระรัตนตรัยนั่นเอง ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ นักเรียนต้องเรียนเรื่องพระ รัตนตรัย และแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ด้วยการรับไตรสรณคมน์คือการนับถือพระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก⁶

การเรียนการสอนเรื่องพระรัตนตรัยนี้ ในการจัดสาระการเรียนรู้ได้วางกรอบให้ผู้สอนต้องสอนเรื่อง พระรัตนตรัยในระดับประถมและมัธยมที่แตกต่างกัน คือ

- **ในระดับประถมศึกษา** เนื่องจากว่าผู้เรียนยังเป็นเด็กอยู่ มีวุฒิภาวะและการคิดพิจารณา ที่ยังไม่กว้าง การสอนเรื่องพระรัตนตรัยจึงเน้นไปในทางรูปธรรม สามารถให้เด็กเข้าใจได้ โดยง่ายและนึกภาพออก นั่นคือการสอนในลักษณะที่พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่มีตัวตนใน

⁵ ในการจัดเนื้อหาสาระจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 มิได้นิยามความหมายคำว่า "มนุษย์ที่ สมบูรณ์" ivo อย่างชัดเจน ผู้วิจัยเห็นว่า "ความสมบูรณ์ที่สมบูรณ์" อันเป็นผลของการเรียนรู้นั้น น่าจะหมายถึง ผู้เรียนมีความ ประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ หรือประพฤติดีตามหลักไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา) ไม่จำเป็นต้องถึงขั้นบรรลุความ เป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นความหมายของ "มนุษย์ที่สมบูรณ์" ในพระพุทธศาสนา

⁶ พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตร ใหม่. หน้า 15.

ประวัติศาสตร์ พระธรรมคือคำสั่งสอนของพระองค์ และพระสงฆ์ คือผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์แล้วออกบวชมีทั้งชายและหญิง

- **ในระดับมัธยมศึกษา** เนื่องจากผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาอยู่ในภาวะที่เจริญเติบโต และมีความคิดที่กว้างขึ้น การเรียนการสอนเรื่องพระรัตนตรัยในระดับนี้จึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจพระรัตนตรัยแบบนามธรรม นั้นหมายความว่านอกจากที่ผู้เรียนจะศึกษาพระรัตนตรัยด้วยศรัทธาและเข้าใจแล้ว ก็สามารถวิพากษ์ วิจาร์ณ และนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้

ในการจัดแผนการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนานั้น กรมวิชาการได้มีหนังสือที่ ศธ 0607/4389 โดยแนะนำและขอความร่วมมือ ให้สถานศึกษาจัดการเรียนการสอนจำนวน 2 คาบ/ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และเมื่อสถานศึกษาปฏิบัติตามคำชี้แนะนั้น โรงเรียนต่างๆ จะจัดการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา จำนวน 80 คาบ/ชั่วโมง ตลอดปีการศึกษา แบ่งเป็นภาคการศึกษาละ 40 คาบ/ชั่วโมง ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนตารางจำนวนคาบ/ชั่วโมงได้ ดังนี้

ตัวอย่างแผนการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา⁷

แผนการจัดการเรียนรู้ที่	หัวข้อเรื่อง	เวลา/ชั่วโมง	สรุปเวลา/ชั่วโมง
-	การแนะนำรายวิชา	2	พระพุทธ 19 คาบ/ชั่วโมง
1	ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	6	
2	พุทธประวัติ	4	
3	ชาดก	2	
4	วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	5	
5	หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	17	พระธรรม 33 คาบ/ชั่วโมง
6	พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา	8	
7	การบริหารจิตและการเจริญปัญญา	8	
8	มารยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์	4	พระสงฆ์ 28 คาบ/ชั่วโมง
9	หน้าที่ชาวพุทธและศาสนพิธี	7	
10	พุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง	8	
11	สัมมนาพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหา	9	
	และการพัฒนา		

⁷ จรัส พยัคฆราชศักดิ์ และคณะ. คู่มือครู แผนการจัดการเรียนรู้ พระพุทธศาสนา ม.5. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2547), หน้า 15.

การจัดกรอบการเรียนรู้แบบพระรัตนตรัย มีทั้งผลดีและผลเสียเช่นไร ผู้วิจัยจะกล่าวโดยละเอียด ดังนี้

3.2.1 วิพากษ์ลักษณะของเนื้อหาสาระ

เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ผู้วิจัย จะได้วิเคราะห์เนื้อหาตามการจัดสาระการเรียนรู้ 3 เนื้อหาสาระในเรื่อง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ดังนี้

3.2.1.1 **เรื่องพระพุทธ** สามารถคิดเป็นร้อยละได้ 23.75 % แบ่งเนื้อหาสาระการเรียนรู้ การสอน ออกเป็น 4 หัวข้อ คือ

1) พุทธประวัติ ในทุกระดับชั้นจะได้เรียนพุทธประวัติ อันเป็นพระประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยในเนื้อหาสาระส่วนใหญ่ กล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การปรินิพพาน และเหตุการณ์หลังปรินิพพาน เนื้อหาสาระในส่วนพุทธประวัตินี้มีซ้ำซ้อนกันเกือบทุกชั้น อาจจะมีเพิ่มเติมบ้างแต่ก็เพียงเล็กน้อย ตัวอย่างเช่น ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องสรุปพุทธประวัติเหตุการณ์หลังประสูติ แรกนาขวัญ การศึกษา การอภิเษกสมรส เทวทูต 4 การออกบวช ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องสรุปพุทธประวัติ การบำเพ็ญเพียร ฌกณุมาร ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ปรีนินพพาน เป็นต้น

จะสังเกตได้ว่า เนื้อหาสาระการเรียนรู้ในทั้ง 3 ชั้นมีความซ้ำซ้อนกันหรือสอนเรื่องเดียวกัน แปรกแต่เพียงใช้คำให้ดูเหมือนหัวข้อใหม่ๆ ทั้ๆ ที่เป็นเนื้อหาสาระเดียวกัน เมื่อผู้เรียนได้ศึกษาไปถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก็จะได้เรียนรู้พุทธประวัติในทำนองเดียวกันนี้อีก เมื่อเปรียบเทียบกับตารางแผนจัดการสาระการเรียนรู้จะพบว่า ผู้ศึกษาต้องเรียนเรื่องพุทธประวัติ จำนวน 4 คาบ/ชั่วโมงในรอบ 1 ปีการศึกษา อาจจะดูไม่มากแต่ซ้ำซากในเนื้อหาสาระการเรียนรู้ การเรียนซ้ำๆ แบบนี้เป็นผลดีหรือเป็นผลร้ายอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในบทต่อไป แต่เบื้องต้นนี้สามารถตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า ผู้เรียนจะรู้สึกเบื่อต่อเนื้อหาสาระในส่วนพุทธประวัติอย่างแน่นอน และคิดว่าไม่จำเป็นต้องเรียนซ้ำๆ แบบนี้⁸

2) ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา เรื่องนี้ถูกพัฒนาและปรับปรุงมาจากหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ขอยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบพอสังเขป ดังนี้ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่อง ในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องในฐานะ

⁸ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 8 หน้า 80.

เป็นเอกลักษณ์ของชาติ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องในฐานะเป็นรากฐานของความสำคัญของวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในฐานะเป็นศูนย์รวมใจของพุทธศาสนิกชน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมล้ำค่าของชาติไทย เป็นหลักในการพัฒนาชาติไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่อง ในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ

จะสังเกตได้ว่าเนื้อหาสาระในระดับประถมศึกษานั้น มีความซ้ำซ้อนเหมือนเดิม ต่างแต่การใช้คำพูดในการปรับหัวข้อให้เปลี่ยนไปเท่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่า จากแผนมโนทัศน์เรื่องความสำคัญของพระพุทธศาสนา ได้ตั้งข้อสังเกตสังเกตเห็นว่า หัวข้อเรื่องที่ยกมานั้นมีเนื้อหาสาระเดียวกัน ต่างกันที่การตั้งชื่อหัวข้อเท่านั้น ส่วนเนื้อหาในระดับชั้นมัธยมศึกษาที่มีพื้นฐานมาจากชั้นประถมศึกษา เช่นเรื่องประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนาก็อธิบายกลับไปกลับมา ผู้ที่เขียนอธิบายหลักสูตรได้ปรับเปลี่ยนเพียงสำนวนเท่านั้น และบางครั้งก็ยกหัวข้อธรรมมาอธิบายประกอบที่ค่อนข้างยากต่อความเข้าใจของเด็กในช่วงวัยนั้นๆ เช่น เรื่องปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น แต่สิ่งที่น่าชื่นชมและถือว่าเป็นเรื่องสำคัญในระดับหนึ่ง นั่นคือการเพิ่มเนื้อหาในส่วนที่เป็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมโลก และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ เพราะเป็นการแสดงถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมโลก

3) ซาดก เป็นเรื่องใหม่ที่เพิ่มเติมขึ้นมาในหลักสูตร การสอนเรื่องซาดกหรือการเล่านิทานนั้นเป็นการแสดงถึงพระจริยาวัตรต่างๆ ของพระพุทธองค์ในลักษณะที่ต่างกัน การสอนในระดับประถมผู้เรียนคิดว่า เป็นนิทานหรือเรื่องราวที่เป็นจริง เพราะเด็กในระดับประถมไม่สามารถอนุมานเรื่องต่างๆ ได้ ผู้สอนจึงต้องมีเทคนิคอย่างมากในการเล่าซาดก เพราะเด็กนักเรียนจะเชื่อทุกอย่างที่เล่า ส่วนการสอนในระดับมัธยมศึกษา ผู้เรียนมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะอนุมานถึงสิ่งต่างๆ ได้ในระดับหนึ่ง เช่น การเล่าเรื่องเวสสันดร ซาดก ถ้าเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จะฟังตามปกติ และคิดว่าเป็นนิทานเรื่องหนึ่ง จึงไม่มีข้อแย้งใดๆ แต่ถ้าเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ผู้เรียนอาจมีคำถามว่า ทำไมถึงต้องบริจาคลูกและเมีย ทั้งๆ ที่เป็นของรักของหวง เป็นต้น การสอนเรื่องซาดกเป็นสิ่งที่ดีก็จริง แต่ถ้าผู้สอนไม่มีเทคนิคในการเล่าก็จะได้เพียงความสนุก หรือไม่ได้อะไรเลย ปัญหาคือการสอนอย่างไรจะให้ผู้ฟังเกิดศรัทธา และนำคุณธรรมจริยธรรมในซาดกนั้นมาประพฤติได้ในชีวิตจริง เด็กบางคนอาจคิดว่าซาดกคือนิทานเรื่องหนึ่ง การเรียนการสอนเรื่องซาดกเป็นหัวข้อที่ดี เพราะในยุคปัจจุบันเด็กวัยรุ่นมักสนใจแต่เฉพาะเรื่องราวของต่างประเทศ แต่ไม่สนใจเรื่องของไทยๆ และในพระไตรปิฎกมีเรื่องซาดกจำนวนมากมายที่ควรนำมาเผยแพร่⁹

⁹ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 8 หน้า 80 และ ข้อ 10 หน้า 81.

4) วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เรื่องนี้เป็นเรื่องเก่าที่พัฒนามาจากหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 แต่ในความเป็นจริง ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่ได้พัฒนาอะไรมากมาย ในการจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาได้กำหนดให้ผู้เรียนได้ศึกษาวันสำคัญ 4 วัน ด้วยเหตุผลที่ว่า เพราะในรอบปีหนึ่งนั้นมีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพียง 4 วัน คือ

- 1) วันมาฆบูชา ตรงกับวันเพ็ญ เดือน 3
- 2) วันวิสาขบูชา ตรงกับวันเพ็ญ เดือน 6
- 3) วันอัฐมีบูชา ตรงกับวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6
- 4) วันอาสาฬหบูชา ตรงกับวันเพ็ญ เดือน 8

นอกจากนี้ยังเรียนรู้วันพิเศษอีกคือวันธรรมสวนะ หรือวันพระ และวันเทศกาลอีกหลายวันคือ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันเทโวโรหณะ เป็นต้น

เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ที่ในรอบปีมีความสำคัญดังกล่าว แต่สิ่งที่เป็นปัญหาในการเรียนรู้คือ การจัดสาระการเรียนรู้นั้นมีเนื้อหาสาระของวันที่ซ้ำซ้อน ผู้ที่เขียนหลักสูตรได้อธิบายเนื้อหาทวนกลับไปกลับมา เพราะเมื่อศึกษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้จะพบว่า เนื้อหาสาระเหมือนกันในทุกระดับชั้น นั่นคือกล่าวถึงประวัติความสำคัญและการปฏิบัติตน ทุกระดับชั้นสอนเพียง 2 เนื้อหาเท่านั้น จึงทำให้ผู้เรียนต้องเรียนรู้เรื่องเดิมทุกปี ผู้เรียนสามารถตอบได้และรู้ว่าครูสอนจะสอนเรื่องอะไร เพราะคงไม่นอกเหนือไปจากประวัติความสำคัญ และจะปฏิบัติตนอย่างไร การที่นักเรียนสามารถบอกเนื้อหาและการปฏิบัติได้ไม่ใช่เป็นการบ่งบอกว่านักเรียนเก่ง แต่กลับเป็นการแสดงให้เห็นว่า เกิดความซ้ำซากในเนื้อหา จนบางที่ผู้เรียนสามารถรู้และคาดเดาได้โดยไม่ต้องสอน แม้ว่าวันทั้ง 4 นั้นจะเป็นวันที่สำคัญและเป็นวันพิเศษอย่างไร แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนแบบซ้ำๆ ซากๆ ทำเสมือนว่าวิชาพระพุทธศาสนาไม่มีเนื้อหาสาระที่จะสอนเพิ่มเติมอีก¹⁰

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวชี้แจงไว้ว่า การกำหนดให้เรียนวันสำคัญและเทศกาลสำคัญซ้ำกันทุกชั้นเรียน อาจทำให้เด็กรู้สึกเบื่อในห้องเรียนอย่างเดียว ทางออกที่ดีคือพาเด็กไปวัดในวันสำคัญและเทศกาลสำคัญ และให้เด็กไปพบและฟังธรรมจากพระภิกษุ...¹¹

¹⁰ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 10 หน้า 81.

¹¹ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่*, หน้า 17-18.

การเสนอแนะแนวทางอย่างนี้ นับว่าเป็นแนวคิดที่ดี แต่ในทางปฏิบัติจริงเป็นสิ่งที่ยากกับการจะให้ครูพานักเรียนไปวัดในวันสำคัญและเทศกาลสำคัญด้วยเหตุผล ดังนี้

- 1) โรงเรียนหยุดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การไปวัดในวันก่อนหรือหลังก็ไม่มีกิจกรรมที่เป็นเหตุการณ์จริง แม้ในกรุงเทพมหานครจัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมวันสำคัญต่างๆ ณ ห้องสนามหลวง แต่สถาบันที่อยู่ไกลหรือต่างจังหวัดก็ไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมได้
- 2) โรงเรียนต่างๆ อาจคิดว่า การนำนักเรียนออกมาภายนอกโรงเรียนต้องมีกระบวนการและขั้นตอนของสถาบันต่างๆ ที่ยุ่งยาก เช่น ต้องขออนุญาตผู้ปกครอง เป็นต้น
- 3) การนำนักเรียนออกนอกสถานที่ต้องใช้งบประมาณจำนวนมากพอสมควร และสถาบันต่างๆ อาจจะมองว่าไม่คุ้ม
- 4) การนำนักเรียนออกนอกสถานที่เป็นการเสียเวลาหรือเสียคาบเวลาในการสอนของวิชาอื่นๆ ที่เป็นวิชาหลัก หรือวิชาพื้นฐาน
- 5) การไปร่วมกิจกรรมที่วัดไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุด เพราะในแต่ละวัดมีความหลากหลายในการปฏิบัติ บางวัดมีสถานที่จำกัด ไม่เพียงพอเหมาะกับการทำกิจกรรม บางวัดขาดบุคลากรในการดำเนินการ และถ้ามีบุคลากรก็ไม่สามารถรู้และเข้าใจในสิ่งที่เด็กเยาวชนต้องการได้ เพราะการจะให้พระสงฆ์เทศน์หรือแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับวันสำคัญต่างๆ เนื้อหาสาระก็ไม่ต่างจากที่ผู้เรียนเรียนมา แล้วจะถือว่าเป็นวิธีการแก้ไขได้อย่างไร กลับเพิ่มความเบื่อหน่ายให้มากยิ่งขึ้น

ด้วยข้ออ้างดังกล่าวทำให้ประเมินได้ว่า โรงเรียนหรือสถาบันที่อยู่ในวัดหรืออยู่ใกล้วัดเท่านั้น ที่จะสามารถกระทำการแนะนำได้หรือถ้าได้ก็ไม่ได้เต็มที่ การจัดสาระการเรียนรู้ในส่วนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจึงควรปรับปรุงแก้ไขอย่างยิ่ง

3.2.1.2 **เรื่องพระธรรม** สามารถคิดเป็นร้อยละได้ 41.25 % แบ่งเนื้อหาการเรียนการสอนออกเป็น 4 หัวข้อ คือ

- 1) หลักธรรม เรื่องนี้ถือว่าเป็นเนื้อหาสาระสำคัญในหลักสูตร และกำหนดให้เรียนรู้มากกว่าเนื้อหาสาระอื่นๆ ซึ่งพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า โดยสรุป นักเรียนระดับประถมศึกษา เรียนเรื่องพระรัตนตรัย และโอวาท 3 นักเรียนระดับมัธยมศึกษาเรียนเรื่อง

พระรัตนตรัยและอริยสัจ 4¹² การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษา ถือเป็นเรื่องใหม่ เพราะผู้จัดหลักสูตรไม่มีประสบการณ์หรือกรณีเปรียบเทียบมาก่อน แต่การจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาที่มีมาก่อนแล้ว จึงน่าจะมีพัฒนาการที่ดี การจับเอาโอวาท 3 ของพระพุทธเจ้ามาสอนในระดับมัธยมศึกษายังประสบปัญหาเกี่ยวกับความซ้ำซ้อนของเนื้อหาสาระ ปัญหาของการศึกษาของคนไทยอย่างหนึ่ง คือการเน้นเรื่องการท่องจำ ผู้วิจัยเชื่อว่า นักเรียนในระดับประถมศึกษาสามารถท่องโอวาทของพระพุทธเจ้าได้ นั่นคือ การไม่ทำชั่ว ประพฤติดี ทำใจให้บริสุทธิ์ เด็กสามารถท่องจำได้แต่ไม่สามารถเข้าใจได้

จากการศึกษาสาระการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถม จะพบว่ามีเนื้อหาธรรมอยู่ไม่กี่เรื่อง เช่น โอวาท 3 เบญจศีล เบญจธรรม กตัญญูทเวที เป็นต้น และเนื้อหาซ้ำซ้อนวนเวียนอยู่เช่นนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องสอนในลักษณะนี้ เพราะต้องสอนตามหลักสูตร ผู้เรียนจึงสามารถท่องได้เป็นนกแก้วนกขุนทอง ส่วนการเรียนการสอนในระดับมัศึกษานั้น ให้หลักการเรียนการสอนแบบอริยสัจ 4 มาจับเป็นกรอบใหญ่ เพราะผู้จัดทำหลักสูตรได้จัดกรอบเปรียบเทียบกับแนวการอธิบายธรรมในหนังสือพุทธธรรม¹³ ซึ่งเขียนโดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) การสร้างกรอบแนวการสอนแบบอริยสัจ 4 นั้น เป็นผลดีและง่ายต่อผู้สอนเพราะเป็นรูปแบบที่ชัดเจน แต่ปัญหาสำคัญคือ หลักธรรมที่นำมาสอนนั้นจำเป็นต่อชีวิต และเหมาะสมกับเด็กในช่วงวัยนั้นๆ หรือไม่เพียงใด เมื่อพิจารณาถึงหลักธรรมที่ยกมาสอน จึงพบว่าบางหัวข้อธรรมไม่จำเป็นและยาก ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย เช่น ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เรื่อง สังคหวัตถุ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เรื่อง ชันธ 5 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เรื่อง สติปัฏฐาน 4 เป็นต้น ที่ยกมาล้วนเป็นเรื่องที่ยากและไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนรู้ เป็นเนื้อหาสาระที่ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย ที่ยกมาเป็นเพียงตัวอย่างจำนวนน้อย แต่ที่เป็นปัญหานั้นมีจำนวนมาก เพราะเมื่อพิจารณาเฉพาะที่ยกมานั้น จะพบว่าเนื้อหาเหล่านี้แม้แต่ผู้เรียนระดับอุดมศึกษาก็เข้าใจได้ยาก¹⁴

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

¹³ หนังสือพุทธธรรมเรียบเรียงโดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องว่าดีที่สุดในยุคนี้ และถูกอ้างมากที่สุดในงานวิจัยต่างๆ เนื้อหาของหนังสือแบ่งออกเป็น 4 กรอบหัวข้อใหญ่ คือ

1. ทุกข์ : ชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร ได้แก่ธรรมที่ควรกำหนดรู้
2. สมุทัย : ชีวิตเป็นอย่างไร ได้แก่ธรรมที่ควรละ
3. นิโรธ : ชีวิตควรให้เป็นอย่างไร ได้แก่ธรรมที่ควรบรรลู่
4. มรรค : ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร ได้แก่ธรรมที่ควรเจริญ

¹⁴ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 8 หน้า 80.

2) พระไตรปิฎก เรื่องนี้มีความซ้ำซ้อนสอนในเรื่องโครงสร้างของพระไตรปิฎกที่มีอยู่ทุกระดับชั้น เพราะในเนื้อหาถ่วงถึงประวัติและโครงสร้างคัมภีร์ต่างๆ บางครั้งการรู้จำนวนตัวเลขไม่ใช่เครื่องบ่งบอกว่า เข้าใจในเนื้อหาเรื่องนั้น การศึกษาพระไตรปิฎกไม่ใช่การศึกษาชื่อคัมภีร์หรือโครงสร้างคัมภีร์ สิ่งสำคัญที่สุดในการศึกษาเรื่องพระไตรปิฎกคือการเข้าใจเนื้อหาสาระของพระไตรปิฎก บางเรื่องยากจนเกินไปไม่เหมาะสมกับช่วงวัย

3) ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ในหลักสูตรกำหนดให้เรียนรู้ศัพท์บางคำที่เห็นว่าน่าจะมีปัญหาต่อความเข้าใจ แต่ดูเหมือนว่าภาษาสังคัมกับภาษาธรรมจะพูดคนละความหมายกัน การเรียนรู้เรื่องนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจภาษาธรรมหรือภาษาวัดกับภาษาสังคัม การเรียนรู้เรื่องนี้จึงมีความสำคัญ¹⁵

4) พุทธศาสนสุภาษิต อันที่จริงพุทธศาสนสุภาษิตคือหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการอธิบายพุทธศาสนสุภาษิตด้วยการขยายเป็นหัวข้อธรรมต่างๆ จากพระไตรปิฎก

สิ่งที่พึงตั้งข้อสังเกตคือ หัวข้อเรื่องภาษาบาลีนั้น ไม่มีเนื้อหาในหลักสูตร ผู้จัดหลักสูตรได้ตัดออกไปโดยไม่ได้ชี้แจงว่าเหตุใดจึงตัดออกไป ทั้งๆ ที่มีความจำเป็นที่ผู้เรียนต้องเรียน เพื่อการอ่านคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิตและการเข้าใจเนื้อหา สิ่งดีๆ เช่นนี้กลับไม่มีในหลักสูตร จึงมีผลต่อการเรียนการสอนในหัวข้อที่ว่าด้วยเรื่องศัพท์ทางพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนสุภาษิตอย่างแน่นอน

5) การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา อันที่จริงเรื่องนี้ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาแต่แผนการจัดการเรียนรู้กับจัดให้มีเวลาเพียง 8 คาบ/ชั่วโมงต่อปีการศึกษาเท่านั้น

การจัดกรอบการเรียนรู้ในส่วนพระธรรมนั้น ได้นำหลักการและรูปแบบจากหนังสือพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มาจัดเป็นกรอบใหญ่ ผู้วิจัยเห็นว่า กรอบดังกล่าวนี้ยากเกินกว่าผู้เรียนในระดับประถมและมัธยมจะศึกษาและเรียนรู้ได้ ต้องยอมรับในเบื้องต้นว่า หนังสือพุทธธรรมเป็นหนังสือชั้นอรรถกถาที่ดีมาก และในวรรณกรรมนั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ยกธรรมในพระไตรปิฎกมาอธิบาย ซึ่งเป็นธรรมขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูง ที่สามารถอธิบายให้บุคคลที่ศึกษาพระพุทธศาสนาเข้าใจได้ แต่ถ้าเป็นเด็กเยาวชนคงจะเข้าใจยาก หมายความว่าต้องใช้ความพยายามในการศึกษาและวิเคราะห์ และเนื้อหาในหนังสือพุทธธรรมเป็นการอธิบายธรรมแบบต่อเนื่องเป็นหัวข้อๆ ไป ไม่ใช่การยกธรรมมาศึกษา

¹⁵ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 8 หน้า 80.

เฉพาะ เหมือนที่ปรากฏในหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา แม้ผู้จัดหลักสูตรจะกล่าวว่าผู้สอนสามารถเลือกธรรมที่เหมาะสมมาอธิบายเพิ่มเติมได้ แต่ในหลักสูตรก็ยังขาดมาตรฐานว่า อะไรชื่อว่ายาก อะไรชื่อว่าง่าย และอะไรควรเพิ่มเติม การยกหน้าที่นี้ให้ครูผู้สอนจึงเป็นการยากที่จะกำหนดมาตรฐานได้ชัดเจน เพราะถ้าผู้สอนมีความรู้มากอาจจะสอนในลักษณะที่ยาก และถ้าผู้สอนไม่ชำนาญก็อาจจะไม่สอนเนื้อหาที่กำหนดเลย จึงเห็นว่าเป็นช่องว่างที่ต้องได้รับการแก้ไข

3.2.1.3 พระสงฆ์ สามารถคิดเป็นร้อยละได้ 33% แบ่งเนื้อหาสาระออกเป็น 4 หัวข้อ คือ

- 1) พุทธสาวก-พุทธสาวิกา
- 2) ชาวพุทธตัวอย่าง
- 3) หน้าที่ชาวพุทธและมารยาทชาวพุทธ
- 4) ศาสนพิธี

ในหัวข้อที่ 1) และ 2) นั้น ดูเหมือนจะไม่มีปัญหา แต่หัวข้อที่ 3) และ 4) นั้นค่อนข้างมีปัญหา เพราะเมื่อพิจารณาแล้วก็ไม่แตกต่างจากเรื่องอื่น นั่นคือเรื่องความซำซางของเนื้อหาสาระ ในการศึกษา นกธรรมของพระสงฆ์ และธรรมศึกษาของบุคคลทั่วไป วิชาศาสนพิธีเป็นวิชาหนึ่งที่ผู้ศึกษาต้องเรียนและสอบ การศึกษาในทั้ง 3 ระดับ คือ นกธรรมชั้นตรี โท และเอก วิชาศาสนพิธีมีเนื้อหาสาระแตกต่างกันไป คนที่จบนกธรรมชั้นตรี พอขึ้นเรียนนกธรรมชั้นโท ก็จะได้เรียนศาสนพิธีแบบใหม่ แต่ในหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาฉบับมีเนื้อหาที่ซ้ำซ้อนวนเวียนเรียนแต่เรื่องเดิมๆ การเลือกนำเอาหลักสูตรศาสนพิธีของหลักสูตรการศึกษาคณะสงฆ์มาสอนน่าจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในส่วนหน้าที่ชาวพุทธและมารยาทชาวพุทธก็สอนอยู่แค่เพียงการกราบ การไหว้ การประนมมือ การประพาดิตนต่อพระสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งในความเป็นจริงวิชาสังคมศึกษาหรือวิชาภาษาไทยก็น่าจะสอนเรื่องนี้เหมือนกัน¹⁶

ข้อสังเกตบางประการที่ผู้วิจัยเห็นว่า ควรที่จะอภิปรายทางออกและสมมติฐานในการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา คือ

- 1) เนื้อหาในส่วนพระพุทธรูป ที่เป็นเรื่องชาดกนับเป็นส่วนที่น่าสนใจและมักจะได้รับ ความสนใจจากนักเรียนมาก เพราะนักเรียนส่วนใหญ่ชอบสิ่งแปลกใหม่ และในพระไตรปิฎกมีเรื่องแบบนี้

¹⁶ คุรยลละเอียดผลกรวิจัยประกอบ ข้อ 10 หน้า 81.

จำนวนมากมาย การนำเอาจุดนี้มาสอนและอธิบายธรรมประกอบน่าจะเป็นวิธีที่ดีในระดับหนึ่ง และจะได้รับความสนใจมาก¹⁷

- 2) เนื้อหาในสวนพระธรรม เป็นเนื้อหาที่มีจำนวนค่อนข้างมาก แต่เป็นเนื้อหาที่น่าเบื่อที่สุด ทำให้ผู้เรียนไม่สนใจและมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวิชาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่า บุคคลที่จะศึกษาเนื้อหาธรรมให้เข้าใจได้อย่างแท้จริงต้องมีพื้นฐานความเป็นขั้นตอนหรือมีความรู้บ้างมาก่อน หรือสนใจอย่างแท้จริง เช่น ในการเรียนนักธรรมและบาลีของภิกษุสามเณร เป็นการเรียนรู้ที่มีขั้นตอน โดยเรื่องตั้งแต่ชั้นตรี โท และเอก ไม่ใช่การเรียนรู้แบบก้าวกระโดด เหมือนการตามหลักสูตรที่กำหนดในโรงเรียน การแยกอธิบายหัวข้อธรรมต่างๆ จึงไม่ใช่การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ¹⁸
- 3) เนื้อหาในสวนพระสงฆ์ ในเรื่องมารยาทชาวพุทธและศาสนพิธี ควรจะให้มีการปฏิบัติอย่างแท้จริง มิใช่เรียนเฉพาะเนื้อหาเพียงอย่างเดียว¹⁹

3.2.2 ข้อเด่นและข้อด้อยของเนื้อหาสาระ

แม้ว่าหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 จะเป็นหลักสูตรใหม่ แต่ก็ยังเป็นหลักสูตรเก่าที่นำมาปรับเปลี่ยนใหม่บ้างบางส่วน แต่ยังเหลือเค้าโครงของเก่าอยู่ และไม่สามารถปรับปรุงแก้ไขให้ดีกว่าหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรพบว่า

3.2.2.1 เนื้อหาบางส่วนในบางหัวข้อของหลักสูตรมีความซ้ำซ้อนมากเกินไป แม้ผู้จัดหลักสูตรจะกล่าวว่า เหตุที่มีความซ้ำซ้อนในบางเรื่องก็เพื่อให้นักเรียนได้รอบความคิดหลัก และเพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัย²⁰ คำว่า "รอบความคิดหลัก" และ คำว่า "ปลูกฝังลักษณะนิสัย" นี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ตรงกัน การสร้างกรอบความคิดหลักจึงไม่ใช่การสอนให้นักเรียนจำในสิ่งที่ซ้ำๆ บ่อยๆ การสร้างกรอบความคิดหลักน่าจะเป็นการที่ให้เกิดรู้และเข้าใจในเนื้อหาสาระนั้น มิใช่การสอนซ้ำๆ จนน่าเบื่อ เพราะถ้าสอนเข้าใจเนื้อหาแล้วก็ไม่จำเป็นต้องสอนซ้ำเนื้อหาเดิมอีก ตัวอย่างเช่น การสร้างกรอบทางการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้สร้างกรอบความคิดหลักนั่นคือ การศึกษาเรื่องทุกข์และ

¹⁷ ทุกรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 10 หน้า 81.

¹⁸ ทุกรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 8 หน้า 80 และ 10 หน้า 81.

¹⁹ ทุกรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 10 หน้า 81.

²⁰ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่, หน้า 18.

การดับทุกข์ ในทุกๆ ที่ พระพุทธองค์ทรงสรุปพระธรรมเทศนาลงที่ทุกข์และการดับทุกข์ จะสังเกตได้ว่าพระธรรมเทศนาเรื่องอนุပ္พิกถาและอริยสัจ 4 เป็นเทศนาที่พระองค์แสดงบ่อยที่สุด แต่พระพุทธองค์ก็มีความหลากหลายในเนื้อหาสาระและวิธีการสอน แม้พระองค์จะตรัสว่า เราสอนเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น ก็ตาม

การแสดงธรรมของพระพุทธองค์เป็นสิ่งที่ไม่น่าเบื่อสำหรับผู้ฟัง แม้ว่าพระองค์จะทรงแสดงเนื้อหาที่ซ้ำหรือย้ำบ่อยๆ ก็ไม่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบื่อหน่าย เราไม่สามารถเปรียบเทียบพระอัจฉริยภาพของพระพุทธองค์กับครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาได้ เพราะพระองค์ทรงมีพระอัจฉริยภาพ มีปาฏิหาริย์ที่เรียกว่าอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ที่ไม่มีผู้ใดเปรียบเทียบได้ มีพระเถระท่านหนึ่งชื่อจุมพินถกเถระ ท่านบวชในสำนักของพระพี่ชายชื่อมหาปันถกะ พระพี่ชายของท่านสอนท่านด้วยกลวิธีต่างๆ นานา เพื่อให้ท่านท่องให้สาธยายมนต์แต่พระน้องชายก็ไม่สามารถเข้าใจและรู้แจ้งอย่างที่พี่ชายรู้หรืออย่างที่พี่ชายอยากให้เป็นไป ท้ายสุดพระน้องชายก็เกิดความเบื่อหน่ายอยากจะลาสิกขา ในขณะที่ท่านมีญาณแก่กล้า พระพุทธองค์จึงเสด็จมาโปรดและกำหนดเทศนาที่เหมาะสม จนท่านเข้าใจและถึงที่สุดในการพระพุทธศาสนาคือบรรลุปุระอรหัตต์

สิ่งที่น่าคิดคือเป็นไปได้หรือไม่ ที่การจัดกรอบเนื้อหาสาระการเรียนรู้นั้นเป็นสิ่งที่ดีก็จริง แต่ไม่ควรจะมีเนื้อหาที่ซ้ำซ้อนฟุ่มเฟือยเกินไป เนื้อหาสาระที่ซ้ำซ้อนในหลักสูตร สามารถแบ่งเป็น 2 แบบ คือ

- ก. ซ้ำในบทเรียน หมายความว่า เนื้อหาสาระมีความซ้ำซ้อนในบทเรียนที่เรียนมาแล้ว
- ข. ซ้ำในระดับชั้นเรียน หมายความว่า เนื้อหาสาระมีความซ้ำซ้อนในระดับชั้นเรียนเกือบทุกชั้น

การกล่าวว่าการสอนซ้ำๆ เป็นการปลูกลักษณะนิสัยนั้น คำกล่าวนี้มีปัญหาและต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะความซ้ำซ้อนของเนื้อหาได้ปลูกลักษณะนิสัยให้ย่ำอยู่กับที่ไม่พัฒนาไปสู่สิ่งที่ดี การปลูกลักษณะนิสัยคือการสอนให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจ สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้จริงในชีวิต การทำสิ่งใดที่ซ้ำๆ สำหรับเด็กอาจจะเป็นการปลูกนิสัยตามประสาเด็กให้เด็กจำ ยกตัวอย่างคนโบราณที่มักจะให้สอนหรือบอกบุตรหลานยกมือไหว้พระสงฆ์ทุกครั้งที่พบเห็น หรือการบอกว่า อย่างนี้ดีเป็นบุญ อย่างนี้ไม่ดีเป็นบาป โดยเนื้อหาเด็กย่อมไม่เข้าใจ แต่เด็กก็ทำตามเพราะนั่นคือการปลูกอุปนิสัยที่ดีแก่เด็ก แต่เป็นความเบื่อหน่ายสำหรับเด็กที่โตแล้ว เพราะคงไม่มีคนที่ชอบย้ำซ้ำซาก สำหรับเด็กเล็กการสอนเนื้อหาที่ซ้ำซ้อนคงได้ประโยชน์เพียงให้จำ จึงมีผู้กล่าวว่า “ความซ้ำซากเป็นรากฐานของความทรงจำ” การปลูก

ลักษณะนิสัยจึงไม่ใช้การสอนเนื้อหาสาระซ้ำซาก แต่คือการทำให้เห็นและสามารถทำได้จริงในชีวิตอย่างมีระบบและมีเหตุผล

พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวเรื่องนี้ไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบพระองค์เหมือนช่างปั้นหม้อ ที่เวลาปั้นหม้อจะตบแล้วตบอีก ปั้นแล้วปั้นอีกจนกว่าจะเป็นที่น่าพอใจ²¹ คำกล่าวนี้อาจจะถูกตองในระดับหนึ่ง แต่ไม่ถูกต้องทั้งหมด เพราะสามารถนำมาเปรียบเทียบเพื่อเป็นแนวทางได้ แต่ครูสอนจะประพฤติปฏิบัติเหมือนพระพุทธเจ้าไม่ได้ เพราะเพียงแค่พุทธวิสัยและญาณวิสัยของครูก็ไม่มีเหมือนพระพุทธเจ้า การที่ผู้สอนจะสอนนักเรียนเหมือนกับการปั้นหม้อคงทำไม่ได้ทั้งหมด เพราะวิธีการของพระพุทธเจ้ากับครูนั้นแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง คนที่บวชในพระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลส่วนมากมีศรัทธาเต็มใจที่จะบวช เต็มใจที่จะฟังพระพุทธองค์เพื่อต้องการบรรลุธรรมอย่างแท้จริง และคนที่ฟังธรรมของพระพุทธองค์ล้วนแต่มีปัญหาหรือเป็นปัญญาชนแทบทั้งนั้น อีกทั้งพระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของผู้ฟังธรรมคนนั้น และผู้รับฟังการสอนก็มีญาณวิสัยที่เหมาะสม และผู้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ส่วนใหญ่มีใจปรารถนายินดีที่จะรับการถ่ายทอด ซึ่งพระพุทธองค์เองทรงมีเทคนิคในการสอนจนได้รับการยกย่องว่าเป็นบรมครู วิธีการเหล่านั้นเป็นความสามารถเฉพาะพระองค์ และไม่ปรากฏว่ามีใครที่ทำได้เหมือนพระพุทธเจ้า

ที่กล่าวมาเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของการสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีตัวแปรหลายอย่าง และสิ่งหนึ่งที่ต้องกล่าวถึง นั่นคือลักษณะของผู้รับการถ่ายทอดความรู้หรือผู้เรียน พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ 4 จำพวก คือ

- 1) รูปประมาณ ผู้ถือรูปประมาณในรูป บุคคลที่มองเห็นรูปร่างสวยงาม ทรวดทรงดี อวัยวะสมส่วน ท่าทางสง่า สมบูรณ์พร้อม จึงชอบใจเลื่อมใส
- 2) โสภณประมาณ ผู้ถือประมาณในเสียง บุคคลที่ได้ยินได้ฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณหรือเสียงพูดจาไพเราะ จึงชอบใจเลื่อมใสโน้มใจที่จะเชื่อถือ
- 3) ลูขประมาณ ผู้ถือประมาณในความคร่ำหรือคร่ำหมอง บุคคลที่มองเห็นสิ่งของเครื่องใช้ความเป็นอยู่ที่คร่ำหมอง เช่น จีวรคร่ำๆ เป็นต้น หรือมองเห็นการกระทำคร่ำครึยดเป็นทุกรกิริยา ประพฤติเคร่งครัดเข้มงวดขัดเกลาดตน จึงชอบใจเลื่อมใสโน้มใจที่จะเชื่อถือ

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

- 4) ธรรมประมาณ ผู้ถือประมาณในธรรม บุคคลที่พิจารณาด้วยปัญญาเห็นสัจธรรม หรือ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงชอบใจเลื่อมใสแนบมใจที่จะเชื่อถือ²²

พระพุทธองค์ทรงพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งหมดนั้น พระองค์จึงสามารถที่จะครองใจและสั่งสอนผู้ที่มารับฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ ที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ผู้เรียนนั้นต้องมีความเชื่อความเลื่อมใสเสียก่อนจึงจะสามารถเรียนวิชาพระพุทธศาสนาได้ ส่วนการสอนวิชาพระพุทธศาสนามีความแตกต่างจากการสอนในครั้งพุทธกาล ผู้เรียนทั้งหมดมิได้มีศรัทธาหรือต้องการจะบรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง บางครั้งการปั้นการทาบหม้อแบบผู้ไม่ชำนาญก็ทำให้หม้อแตกได้ องค์ประกอบของการปั้นหม้อมีหลายอย่าง อาทิเช่น น้ำหนักของมือ ดินเหนียว การใช้น้ำหล่อลื่น เป็นต้น การสอนคนยากว่าการปั้นหม้อหลายร้อยเท่า เพราะประกอบด้วยองค์ประกอบมากมาย ผู้เรียนในห้อง 40 คน มีความแตกต่างกันอย่างมาก การแบ่งนักเรียนออกเป็นบัว 4 เหล่า แล้วจัดการเรียนการสอนจึงทำได้ยาก เพราะมีข้อจำกัดมากมาย เช่น เรื่องเวลา เนื้อหา เป็นต้น การสอนเนื้อหาสาระที่ซ้ำซากอาจไม่ใช่การปลูกนิสัย กลับจะเป็นการทำลายอุปนิสัย และทำให้ระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาไม่น่าสนใจ²³

ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ กล่าวไว้ว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของ *Informal* ในห้องเรียนสอนเกี่ยวกับความรู้ จริยธรรม แต่เวลาที่เด็กเรียนจริยธรรม เด็กเรียนจากสิ่งที่เราเรียกว่า *Hidden Curriculum* เป็นหลักสูตรแฝง เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมเด็กจะเรียนจริยธรรมจากสิ่งที่ผู้ใหญ่ทำไม่ใช่จากสิ่งที่ผู้ใหญ่พร่ำสอน²⁴ ดังนั้น การปลูกฝังคุณลักษณะและอุปนิสัยจึงไม่ใช่การสอนย่ำๆ บ่อยๆ เพราะผู้เรียนจะกล่าวย้อนว่า "รู้อยู่แล้วไม่จำเป็นต้องสอนต้องเรียน"

3.2.2.2 เนื้อหาบางส่วนมีมากและยากเกินไป ไม่เหมาะสมสำหรับผู้ศึกษาในระดับชั้นต่างๆ แม้

²² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. (กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, 2546), หน้า 145 – 146.

²³ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 1 หน้า 77 และ ข้อ 8 หน้า 80.

²⁴ ณัฐพัฒน์ ลากุล, "หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา", *เอกสารในการสัมมนาเรื่อง "ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน"* เสนอที่คลองทราย รีสอร์ท เขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา 28-29 สิงหาคม 2547. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

เมื่อดูจากผังมโนทัศน์จะเห็นว่า การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นไปในลักษณะที่เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกัน แต่ในทางปฏิบัติจริงกลับพบว่า เนื้อหาบางส่วนยากต่อการเข้าใจ โดยสามารถแบ่งความยากออกเป็น 2 แบบ คือ

ก. ยากโดยเนื้อหาสาระการเรียนรู้ หมายความว่า เนื้อหาสาระของวิชาไม่เหมาะสมกับช่วงวัย ทำให้ผู้เรียนรู้สึกเบื่อและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ จึงทำให้ไม่อยากเรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเรียนรู้อะดับประถมศึกษา เนื้อหาสาระมีความยากค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดหัวข้อธรรมที่เป็นกรอบแนวคิดในการเรียนรู้ หรือแม้แต่หัวข้อเรื่องพุทธศาสนสุภาษิต เช่น เนื้อหาสาระของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นับว่าเป็นเด็กที่เล็กมาก ไม่มีพื้นฐานในการเรียนรู้ภาษาบาลี จึงไม่สามารถอ่านภาษาบาลีได้ แม้แต่ภาษาไทยเองนักเรียนก็เพิ่งหัดอ่านหัดเขียน การเรียนรู้ในระดับประถมศึกษา ไม่ควรต้องใส่เนื้อหาสาระจำนวนมาก เพราะศักยภาพของเด็กไม่สามารถเรียนรู้ได้ขนาดนั้น และยังมีอีกหลายหัวข้อ ที่ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย เช่น เรื่องพระไตรปิฎก ที่กำหนดให้เรียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา หรือแม้แต่การอธิบายลักษณะของพระไตรปิฎก เพราะเพียงแค่การอ่าน การเขียนตัวอักษรในภาษาไทย นักเรียนก็ไม่สามารถทำได้ดี จึงไม่ต้องกล่าวถึงการเรียนรู้เนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา ปัญหานี้จะพบมากยิ่งขึ้นในผู้เรียนที่เรียนรู้อื่นต่างจังหวัด เพราะสังคมไทยมีความเลื่อมล้ำกันในด้านการศึกษาอยู่แล้ว

ข. ยากโดยการการใช้คำอธิบายหลักสูตร ในเรื่องนี้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความยากที่มากกว่า ความยากในเรื่องเนื้อหาสาระ เพราะผู้จัดหลักสูตรได้วางผังมโนทัศน์และสร้างกรอบแนวคิดไว้ให้ก็จริง แต่ผู้ที่เขียนหรือตีความหลักสูตรได้ใช้คำอธิบายที่ยากต่อการเข้าใจ เช่น การอธิบายเรื่องปฏิรูปเทสวาสะ ในสาระการเรียนรู้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้อธิบายถึงสถานที่ที่เหมาะสมที่เรียกว่า **สัปปายะ** เป็นต้นว่า **อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ** เป็นต้น²⁵ การอธิบายเรื่องสัปปายะนั้น เป็นการยากในการที่จะเข้าใจสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จึงทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่า วิชาพระพุทธศาสนาเรียนยาก พุดยาก เขียนยาก อ่านยาก และเข้าใจยาก เป็นลำดับ

ความยากที่ปรากฏนั้นส่วนมากเป็นการอธิบายในหัวข้อเรื่องพระธรรมเพราะส่วนเรื่องอื่นก็สามารถเข้าใจได้บ้าง ถ้าครูสอนอธิบายให้เข้าใจ นอกจากการอธิบายที่ยากตามที่กล่าวมา การใช้คำในหลักสูตรและการอธิบายของผู้เขียนหรือตีความหลักสูตรก็ยังใช้คำที่ยาก เช่น ในการเล่าอธิบายเรื่องพุทธประวัติในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ปรากฏคำที่ยากอยู่หลายคำ เช่น **ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน ธัมมจักกัปปวัตตน**

²⁵ จรัส พยัคฆราชศักดิ์, พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, 2548), หน้า 56-57.

สูตร หรือคำที่อ่านยาก เช่น อัสนธิ กัณฐกะ หรือข้อความที่เข้าใจยาก เช่น “สอนให้ละเว้นการทำชั่ว ให้กระทำความดี และทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส” ความยากที่ก่อให้เกิดปัญหา คือ เด็กนักเรียนยอมไม่เข้าใจ ในประโยคที่ว่า “ทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส” เพราะภาษาของเด็กยังอยู่ในระดับภาษาพื้นฐาน เด็กยอมไม่เข้าใจภาษาทางศาสนา หรือในการอธิบายเรื่องพระอภิธรรมปิฎกในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่อธิบายพระอภิธรรม²⁶ การเขียนอธิบายเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์เพราะด้วยศักยภาพเด็กมัธยมศึกษาปีที่ 3 คงไม่สามารถเข้าใจได้ หรือแม้แต่เด็กมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก็เข้าใจได้ยาก²⁷

จากงานวิจัยของ พรเลขา ตูลารักษ์ กล่าวว่า ในขณะที่เดียวกัน เนื้อหามากเกินไปจึงเป็นเรื่องยากที่จะสอนให้หลักสูตรที่กระทรวงกำหนดไว้ และเป็นเรื่องยากที่จะจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับเนื้อหาได้²⁸ ในหลักสูตร พ.ศ. 2544 นี้ จึงขาดมาตรฐานในการกำหนดเรื่อง หรือหัวข้อที่นำมาเป็นกรอบในการจัดสาระการเรียนรู้ หรือแม้แต่ผู้เขียนคำอธิบายหรือตีความหัวข้อต่างๆ ก็ติดอยู่กับการอธิบายแบบภาษาพระภาษาวัด ไม่ใช่ภาษาที่เหมาะสมกับเยาวชน ทำให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาที่ยากและน่าเบื่อ ผู้เรียนจึงรู้สึกไม่สนุกกับการเรียนรู้ นอกจากหลักสูตรจะยากแล้ว หนังสือคู่มือและหนังสืออ่านนอกเวลา ที่ผู้จัดหลักสูตรได้แนะนำให้ผู้เรียนไปอ่านเพิ่มเติมก็มีเนื้อหาสาระที่ยากต่อการเข้าใจ หรือจะกล่าวไปแล้วก็เป็นหนังสือที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่หรือคนแก่ แม้ว่าทุกวันนี้ จะมีหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตีพิมพ์จำนวนมาก แต่ก็ไม่ใช่หนังสือที่เด็กและเยาวชนสนใจ

ในงานวิจัยของ ปราณ วิรุจวานิชย์ กล่าวว่า เอกสารประกอบการเรียน และตำราทางพระพุทธศาสนานั้นที่ดี มีเนื้อหาอ่านแล้วเข้าใจง่าย มีจำนวนน้อยเกินไป จึงเป็นเรื่องที่ยุ่งยากต่อการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม²⁹ การจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนานั้น แม้จะได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา แต่ภาพสะท้อนที่ปรากฏซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญคือ ความยากของหลักสูตรก็ยังมีอยู่ และยังไม่ได้รับการแก้ไขเท่าที่ควรจะเป็น

²⁶ ดูรายละเอียดได้ในเรื่องเดียวกัน หน้า 117-118

²⁷ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 8 หน้า 80.

²⁸ พรเลขา ตูลารักษ์, การสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, แผนกวิชามัธยมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517, หน้า 124.

²⁹ ปราณ วิรุจวานิชย์, การสอนศีลธรรมในโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, แผนกวิชามัธยมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515, หน้า 54.

3.2.2.3 การตั้งคำถามและคำศัพท์ยังไม่เหมาะสมและยากต่อการเข้าใจ ซึ่งในการจัดหลักสูตรนั้น การพิจารณาถึงเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับช่วงวัย ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการจัดการศึกษา การจัดสาระการเรียนรู้ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นปัญหาแก่ผู้เรียน ตัวอย่าง เช่น การสอนเรื่องคำศัพท์ใน พระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่สอนเรื่อง อุเบกขา และอัญญาอุเบกขา หรือในชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5 เรื่อง **สันโดษ(ในสิ่งที่เสพเสวย) ไม่สันโดษ(ในกุศลธรรม)** การจัดหัวข้อแบบนี้เป็นการจัดสาระการเรียนรู้ที่ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย และปรากฏว่ายังมีเนื้อหาอีกหลายตอนที่ไม่เหมาะสมกับ ช่วงวัย เช่น ในการอธิบายเรื่องพุทธประวัติของชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้แสดงศัพท์ที่ยากไว้หลายศัพท์ เช่น ฌาน การเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ มี 2 ประเภทคือ **รูปฌานและอรุฌาน** คำศัพท์และ คำอธิบายนี้ไม่เหมาะสมกับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 อย่างแน่นอน และในชั้นเดียวกันยังปรากฏอีก หลายคำ เช่น **วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ** เป็นต้น นอกจากนั้นคำถามต่างๆ ที่ปรากฏในท้ายบทบางครั้งก็ ยากเกินไปสำหรับการเรียนรู้ เช่น ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ถามว่า **เพราะเหตุใดเจ้าชายสิทธัตถะจึงเสด็จออกบวช หรือพระไตรปิฎกมีทั้งหมดอะไรบ้าง**³⁰ เด็กนักเรียนในช่วงชั้นที่ 1-2 (ป.1-ป.6) ยัง ขาดทักษะในการจำ อธิบาย และวิเคราะห์วิจารณ์ การจัดสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมจึงเป็นวิธีการที่ดีที่สุด แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถทำให้วิชาพระพุทธศาสนามีหลักสูตรที่ดีสมกับที่คาดหวังไว้

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับการจัดสาระการเรียนรู้ไว้ว่า การแบ่งคน ออกเป็น 4 เหล่า แล้วจัดกิจกรรมการสอนธรรมให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล นี้แหละคือ การสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในพระพุทธศาสนา³¹ จากคำกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า การจัดหลักสูตรเนื้อหา สาระวิชาพระพุทธศาสนา ได้ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และพยายามที่จะจัดหลักสูตรให้เหมาะสมกับช่วงวัย แต่ในการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน กลับไม่ได้จัดอย่างที่กล่าวไว้ ความบกพร่องใน การจัดสาระการเรียนรู้ที่เป็นปัญหาที่สามารถมองเห็นได้ชัดประการสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือการสอนวิชา พระพุทธศาสนาแบบเดียวกันในทุกระดับ คำว่า “แบบเดียวกัน” หมายความว่า การสอนในทุกระดับมี เนื้อหาซ้ำซ้อน ซ้ำซาก วนเวียน และสอนเรื่องเดิมๆ เป็นส่วนมาก ถึงแม้จากผังมโนทัศน์และกรอบ แนวความคิดจะมุ่งให้การสอนพระพุทธศาสนาเป็นไปในลักษณะบูรณาการ และเชื่อมโยงกันในทุกหัวข้อ แต่ในการปฏิบัติจริงเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เพราะคำว่าเชื่อมโยงคือเนื้อหาสาระจะต้องเป็นขั้นตอน

³⁰ จรัส พยัคฆราชศักดิ์, พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3, หน้า 56-57.

³¹ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตร ใหม่, หน้า 20.

สอดคล้องเหมือนเช่นเทศนาชื่ออนุพพิทกา³² ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไปเป็นลำดับ เป็นหัวข้อที่เชื่อมโยงไม่วกวน ไม่ซับซ้อน หรือเรื่องอริยสัจ 4³³ ก็ทรงแสดงเป็นไปตามลำดับน่าสนใจ

3.2.2.4 เน้นทฤษฎีหรือเนื้อหามากกว่าปฏิบัติ³⁴ ในหลักสูตรดังกล่าว จะพบว่ามีการเรียนรู้ในส่วนที่เป็นเนื้อหามากกว่าการลงปฏิบัติจริง และเชื่อว่าเมื่อนักเรียนได้ศึกษาในระดับสูงขึ้นไปจะได้ลงปฏิบัติในชั้นเรียนอย่างจริงจัง แต่กลายเป็นว่า การปฏิบัติตามเนื้อหาที่เรียนนั้น เป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลจะพึงปฏิบัติได้ตามอัธยาศัย เนื้อหาสาระตามหลักสูตรจึงไม่ได้เอื้อต่อการเรียนรู้ แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่ได้ปฏิเสธการศึกษาฝ่ายปริยัติ(เนื้อหาหรือทฤษฎี) และเมื่อศึกษาเข้าใจแล้วก็ต้องปฏิบัติ ไม่ใช่เรียนปริยัติอย่างหนักเพียงอย่างเดียว ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเห็นว่า เกือบทุกหัวข้อที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องเรียนในแบบเรียนเป็นส่วนมาก สิ่งที่ต้องเน้นมากที่สุดในการศึกษาพระพุทธศาสนาคือการลงปฏิบัติจริง การจัดหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาสาระเฉพาะในห้องเรียนมากกว่าการปฏิบัติจริง จึงไม่ได้ก่อให้เกิดผลทางการศึกษา เพราะเป็นการยึดยึดข้อมูลให้ผู้เรียน สัดส่วนของหลักสูตรจึงไม่เหมาะสมกับการเรียนรู้ ปริยัติและปฏิบัติ น่าจะเป็นไปในลักษณะที่เท่ากัน หรือถ้าจะเน้นเนื้อหาก็คควรเน้นเนื้อหาในรูปแบบใหม่ๆ ไม่ใช่ซ้ำซ้อนซ้ำซาก ไม่มีวิธีการชวนให้เข้าใจ

พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงธรรมา หรือภาระหน้าที่ที่พุทธศาสนิกชนจะพึงปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนาไว้ 2 ประการคือ

³² คือเรื่องทีกล่าวถึงตามลำดับ ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ ได้แก่ ทานกถา ศีลกถา สัคคกถา กามาทิณวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา

³³ คือความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้ถึงกลายเป็นอริยะ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

³⁴ คำว่า "ปฏิบัติ" สมควรจะได้รับเกียรติความ เพราะในทางพระพุทธศาสนา คำว่าปฏิบัติ หมายถึง การประพฤติ การกระทำ การบำรุง และการเลี้ยงดู คำว่า "ปฏิบัติ" นี้ ปรากฏอยู่ในคำสอนและมักมีการอ้างบ่อยครั้ง เช่น

- 1) ปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการประพฤติตามธรรม คำสอนของท่าน หรือบูชาด้วยการประพฤติปฏิบัติ กระทำสิ่งที่ดีงาม
- 2) ปฏิบัติสัทธรรม คือ สัทธรรมคือสิ่งที่พึงปฏิบัติ

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการปฏิบัติไว้ เป็นต้นว่า หลักศีล สมาธิ ปัญญา หรือทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น กล่าวโดยสรุป คำว่า "ปฏิบัติ" จึงหมายถึง การประพฤติหรือการกระทำในทางที่ดีนั่นเอง

- ก. คันถุระ ธุระฝ่ายคัมภีร์ ธุระคือการเรียนคัมภีร์หรือตำรา การศึกษาพระปริยัติธรรม ธุระนี้เทียบได้กับการศึกษาเนื้อหาหรือทฤษฎีจนเข้าใจในระดับหนึ่ง
- ข. วิปัสสนาธุระ ธุระฝ่ายวิปัสสนา ธุระด้านการเจริญวิปัสสนา กิจพระศาสนาในด้านการบำเพ็ญกรรมฐาน ธุระนี้เทียบได้กับการฝึกปฏิบัติตนจนสามารถพิสูจน์ได้อย่างแจ่มชัด³⁵

ข้อสังเกตประการต่อมาคือ ในหัวข้อเรื่องการบริหารจิตและการเจริญปัญญา กำหนดให้เรียนรู้เพียงแค่ประมาณ 8 คาบ/ชั่วโมง ใน 80 คาบ/ชั่วโมงต่อปี คิดเป็นร้อยละ 10 % นับว่าเป็นเปอร์เซ็นต์ที่น้อยมากสำหรับการเรียนรู้ การปฏิบัติธรรมนั้นถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และแม้แต่การปฏิบัติตนตามหน้าที่ชาวพุทธและมารยาทชาวพุทธ เป็นสิ่งที่สำคัญไม่น้อยกว่ากัน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคาบ/ชั่วโมงต่อชั่วโมงจะพบว่าการจัดเนื้อหาสาระเรียนรู้ได้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาวิชามากกว่าการนำไปปฏิบัติจริง นั่นคือเรียนปริยัติมากกว่าปฏิบัติ ดังนั้น การจัดสาระการเรียนรู้จึงไม่เป็นไปตามลักษณะของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ แม้การจัดการเรียนรู้จะเป็นไปโดยการใช้หลักศีล สมาธิ และปัญญา แต่ไม่ควรห่างหลักปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับช่วงชั้นที่ 1-2 (ป.1-ป.6) นั้น การอัดเนื้อหาสาระเข้าไปจำนวนมากเกินไป ก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด เพราะผู้เรียนมีภาวะและศักยภาพที่จำกัด การฝึกปฏิบัติจริงจึงเป็นสิ่งที่ควรจะทำมากกว่าการสอนด้วยเนื้อหา อาจมีผู้กล่าวว่า ผู้สอนมีอิสระในการเพิ่มเนื้อหา เพิ่มกิจกรรมได้อย่างเต็มที่ แต่ในความเป็นจริง ผู้สอนจะสามารถเพิ่มหรือลดเนื้อหาในบทเรียนแทบไม่ได้ เพราะข้อจำกัดหลายอย่าง เช่น เวลาในการสอน ความสามารถของผู้สอนที่ไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความไม่เป็นเอกภาพในการปฏิบัติ ฉะนั้น จึงควรกำหนดหลักสูตรให้เหมาะสมเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เหมือนๆ กัน ไม่ใช่โยนภาระหน้าที่ให้ผู้สอนหรือทำกิจกรรมต่างๆ ตามอัธยาศัยของผู้สอน เพราะแม้แต่ครูผู้สอนเองก็ขาดมาตรฐานในการจัดการเรียนการสอนอยู่แล้ว

ในระดับมัธยมศึกษาชั้น ควรเน้นเรื่องการคิดวิพากษ์ วิจาร์ณ และการบริหารจิตและการเจริญปัญญา เพราะเนื้อหาที่นักเรียนเรียนมานั้น ก็คือเนื้อหาที่เคยเรียนมาแล้ว การเพิ่มจำนวนเวลาเรียนในสัปดาห์การปฏิบัติจึงน่าจะได้ผลดีมากกว่า เช่นเดียวกันกับการเรียนวิทยาศาสตร์ ถ้ามีแต่ให้นักเรียนเรียนรู้แต่เฉพาะในบทเรียนหรือทฤษฎีต่างๆ นักเรียนย่อมไม่รู้เรื่องจริงๆ แต่การให้นักเรียนได้เข้าห้องทดลองบ่อยๆ ย่อมจะได้อะไรที่แปลกใหม่และชวนให้สนใจ การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงควรเน้นหนักไปที่การฝึกปฏิบัติมากกว่าการเรียนทฤษฎี การจัดคาบ/ชั่วโมงจึงควรทำให้เหมาะสมและสมดุลกัน ส่วน

³⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 26 และ 232.

การกล่าวว่าการปฏิบัติจริงเป็นเรื่องเฉพาะตน เป็นคำกล่าวที่ไม่ถูกต้อง เพราะการจัดหลักสูตรต้องเป็นไปในลักษณะเกื้อหนุนต่อการดำเนินชีวิตจริงของผู้เรียนรู้ และสามารถประเมินผลได้ จึงนับได้ว่าเกิดสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา

ในงานวิจัยของ พรเลขา ตูลารักษ์³⁶ ที่เห็นว่าหลักสูตรของกระทรวงกำหนดเวลาสำหรับเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเอาไว้สั้นเกินไป ทำให้ผู้สอนต้องเน้นหนักเนื้อหามากกว่าด้านปฏิบัติ ซึ่งไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้วิชานี้³⁶ งานวิจัยที่กล่าวมานี้สามารถสนับสนุนได้ว่า การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาได้มีข้อบกพร่องดังกล่าวจริงๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดสาระการเรียนรู้ในระดับช่วงชั้นที่ 1 (ป.1-ป.3) ถือเป็นช่วงชั้นที่นักเรียนยังเด็กอยู่ ยังไม่ควรให้เลือกเรียนรายวิชาที่เข้มข้น ควรเรียนเฉพาะวิชาพื้นฐานก่อน³⁷

สิ่งที่ขาดหายไปในหลักสูตรประการหนึ่ง คือการกำหนดเป้าหมายของการศึกษาที่แท้จริง นั่นคือ วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาที่เป็นรูปธรรม ไม่ใช่เป็นนามธรรม หรือเป็นเพียงข้อความในกระดาษที่เขียนไว้สวยงามหรู แต่ผู้จัดหลักสูตรต้องกำหนดให้ชัดเจนเป็นรูปธรรม ไม่ใช่ว่าพอสรุปเข้าจริงๆ ก็กล่าวว่าเป็นเรื่องเฉพาะตน ซึ่งในเรื่องนี้ วิทย์ วิศทเวทย์ ได้แสดงถึงเป้าหมายของการจัดศึกษาไว้ว่า สังคมต่างๆ จัดการศึกษาโดยมีจุดหมายใหญ่ๆ อยู่ 3 ประการ สังคมแต่ละแห่งอาจจะเน้นจุดหมายเหล่านี้แตกต่างกันไป จุดหมาย 3 ประการดังนี้ คือ

- 1) เพื่อเตรียมคนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สมาชิกที่ดีของสังคมจะต้องมีความสามารถอย่างน้อยสองประการ คือ หนึ่งสามารถประกอบกรงานบางอย่างเพื่อเลี้ยงชีพของตนได้ สองสามารถปฏิบัติตนให้เข้ากับสมาชิกอื่นๆ ของสังคมได้ในระดับหนึ่ง คือต้องรู้ระเบียบ แบบแผน และวิถีชีวิตที่สังคมยอมรับ สังคมทุกสังคมตั้งแต่ยุคบุพกาลจนกระทั่งปัจจุบันได้จัดการสอนให้เยาวชนมีความสามารถ 2 ประการนี้ โดยที่เนื้อหาสาระและวิธีการแตกต่างกันไป

³⁶ พรเลขา ตูลารักษ์, การสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา, หน้า 134.

³⁷ ถวัลย์ มาศจรัส, ปทานุกรมหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธารอักษร, 2545), หน้า 165.

- 2) เพื่ออบรมบุคคลให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามนัยแห่งลัทธิความเชื่อบางอย่างที่คนทั่วไปในสังคมนั้นยึดถือ สังคมบางสังคมเห็นว่าการมีความสามารถ 2 อย่างดังข้างต้นนั้น ยังไม่เป็นการเพียงพอเพราะเพียงแต่ทำให้คนเป็น “พลเมืองดี” เท่านั้น แต่ยังไม่ถึงกับเป็น “คนดี” คนเรามีชีวิต 2 ด้าน คือ ด้านนอกกับด้านใน ด้านนอกนั้นเป็นการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ส่วนด้านในเป็นการมีความสัมพันธ์กับแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ อันได้แก่ ปรมาตถธรรม การจัดการศึกษาเพื่ออบรมคนให้เป็นชาวพุทธที่ดี ชาวคริสต์ที่ดี หรือมุสลิมที่ดีเป็นไปเพื่อความมุ่งหมายนี้
- 3) เพื่อเป็นการประเทืองปัญญา สังคมบางแห่งเชื่อว่ามนุษย์ต่างจากสัตว์โลกอื่นตรงที่มีปัญญาที่จะแสวงหาและชื่นชมความจริงบางอย่างในตัวเอง เป็นความจริงที่มีได้มีประโยชน์ใช้สอย คือมิได้ช่วยให้ผู้รู้เป็นพลเมืองที่ดีขึ้น หรือคนดีขึ้น ความรู้เป็นจุดหมายสูงสุดในตัวเองมิใช่เป็นเครื่องมือที่จะพาไปสู่สิ่งใด³⁸

สิ่งที่จะทำให้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพ คือการกำหนดวัตถุประสงค์ การเรียนรู้ที่ชัดเจน อาจมีผู้กล่าวว่า การศึกษาโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญานั้น มีวัตถุประสงค์ชัดเจนอยู่แล้ว การเรียนรู้แบบไตรสิกขาเป็นการเรียนรู้ที่ดีที่สุดพระพุทธศาสนา และเป็นกระบวนการที่สามารถเป็นมรรคเป็นผลเป็นขั้นตอนที่สมบูรณ์ ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่หลักการ แต่อยู่ที่วิธีการ ดำเนินการและการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า การศึกษาต้องให้เป็นไปตามระบบสังคมนั้นๆ เพราะสังคมไทยปัจจุบันรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายการศึกษา การจัดการศึกษาจึงต้องอิงสังคมเป็นหลัก ถ้าพระพุทธศาสนาจัดการศึกษาแบบพุทธอย่างเดียว ก็ไม่สามารถสอดคล้องกับการศึกษาทางโลกหรือสังคมได้ ประเด็นสำคัญคือ ปัจจุบันพระพุทธศาสนาพยายามที่จะให้สังคมจัดการเรียนแบบพุทธ และเป็นความพยายามมาช้านานที่จะประยุกต์พระพุทธศาสนาให้เข้ากับศาสตร์ต่างๆ แต่ในความเป็นจริงพระพุทธศาสนาควรที่จะต้องประยุกต์ให้เข้ากับสังคมมากกว่า แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งหลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา เมื่อมนุษย์มีความหลากหลาย การจัดหลักสูตรให้เหมาะสมกับความต้องการเป็นสิ่งที่ไม่ควรผู้จัดหลักสูตรพระพุทธศาสนา น่าจะกระทำก่อนเป็นประการแรก คำกล่าวของ วิทย์ วิศทเวทย์ ที่อ้างมานี้เป็นประเด็นที่ผู้จัดหลักสูตรต้องคิดและพิจารณาว่า การเรียนรู้อะไรวิชาพระพุทธศาสนาตามสภาพสังคมที่เป็น

³⁸ วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ แนวทางและปัญหา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2537), หน้า 10-11.

จริงนั้นคืออะไร ผู้วิจัยขอเน้นว่า "ตามสภาพสังคมที่เป็นจริง" ไม่ใช่วัดดูประสงค์ที่เป็นความเพ้อฝันหรือเขียนเป็นมาตรฐานและนโยบายที่สวยหรู เพราะนั้นจะไม่มีประโยชน์ในทางปฏิบัติเลย

การจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนานั้น ในเบื้องต้นของการศึกษา เยาวชนควรจะเรียนพระพุทธศาสนาเพื่อเตรียมตนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สมาชิกที่ดีของสังคมจะต้องมีความสามารถอย่างน้อยสองประการ คือ หนึ่งสามารถประกอบกรงานบางอย่างเพื่อเลี้ยงชีพของตนได้ สองสามารถปฏิบัติตนให้เข้ากับสมาชิกอื่นๆ ของสังคมได้ในระดับหนึ่ง ส่วนการจะเรียนให้ยิ่งๆ ขึ้นไป หรือการศึกษาเพื่อประเทืองปัญญา นั้น เป็นการเรียนนอกระบบการศึกษา สิ่งที่ผู้จัดหลักสูตรและผู้สอนต้องทำคือ ทำเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้เหมาะสม ไม่ยากไม่ง่ายจนเกินไป เป็นระบบไม่ซ้ำซ้อนวนเวียนอยู่กับที่ เว้าใจ และควรมีอะไรที่สร้างสรรค์

วิชาพระพุทธศาสนาก็เช่นกัน ทำอย่างไรจึงจะประยุกต์ให้เข้ากับสังคมได้ การพูดเช่นนี้ไม่ใช่ไม่ให้ความสำคัญแก่พระพุทธศาสนา แต่เป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่ายุคสมัยเปลี่ยนไป จุดยืนของพระพุทธศาสนาในสังคมก็ต้องอนุวัตรตาม แต่หลักการก็ยังคงเดิมจะเปลี่ยนแปลงก็เพียงวิธีการเท่านั้น การศึกษาไทยมีระบบโครงสร้างอะไรอีกมากมาย และในระบบการศึกษานั้น วิชาพระพุทธศาสนาเป็นเพียงปลีกย่อยหนึ่งเท่านั้น ซึ่งต้องยอมรับความจริงตรงนี้ และเมื่อพิจารณาโดยหลักการแล้วพระพุทธศาสนาก็ไม่เคยบังคับให้ใครนำหลักธรรมคำสอนของพระองค์ไปบัญญัติเป็นกฎหมายของประเทศ คำสอนของพระองค์เป็นเพียงทางเลือกทางเลือกหนึ่ง พระองค์จึงตรัสว่า ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้แนะแนวทาง (อุกขาตาโร ตถาคตา) คงไม่มีศาสนาหรือศาสนาไหนในโลกที่เปิดใจกว้างขนาดนี้

3.3 วิเคราะห์ครูสอนและวิธีการสอน

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่อไปนี้จะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญ และมีวิธีสอนหรือเทคนิคที่เปลี่ยนไป ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตไว้ ดังนี้

- 1) ครูสอนจะต้องสามารถสอนแบบบูรณาการได้
- 2) ครูสอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในวิชาพระพุทธศาสนาและมีประสบการณ์อย่างแท้จริง
- 3) ครูสอนจะต้องมีวิธีการสอนหรือเทคนิคในการสอนอย่างมาก
- 4) ครูสอนต้องเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้เรียนได้ และเป็นที่พักพิงทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ในประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมา ผู้วิจัยจะขอศึกษาวิเคราะห์เป็นข้อๆ ดังนี้

ในข้อที่ 1 นั้น มีประเด็นที่ต้องพิจารณาคือ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ผู้สอนในทุกสาระการเรียนรู้ จะต้องสอนนักเรียนให้เป็นไปในลักษณะบูรณาการ³⁹ นั่นก็หมายความว่า ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต้องสอนวิชาพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการด้วยการสอนให้เชื่อมโยงทุกรายวิชาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยสามารถเชื่อมโยงกับเนื้อหาวิชาอื่นได้ และเน้นให้ผู้ศึกษาหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ดังนั้น รูปแบบการสอนของครูในหลักสูตรนี้จึงต้องเปลี่ยนไป การจัดการเรียนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ ที่มีลักษณะแตกต่างจากการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบเดิมทั่วไปที่เคยชินกัน ดังต่อไปนี้⁴⁰

³⁹ บูรณาการ หมายความว่า การที่ผู้สอนทำการสอนวิชาใดวิชาหนึ่งแล้วสามารถที่จะโยงเนื้อหาสาระไปเชื่อมโยงกับวิชาอื่นได้ พุทธอีกแบบหนึ่งคือทุกเนื้อหาสาระการเรียนรู้ และทุกรายวิชาสามารถอธิบายให้สัมพันธ์กันได้ เพราะในการปฏิรูปการศึกษาไทยเชื่อว่า ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ การพูดอย่างนี้เป็น การกล่าวถึงในลักษณะของรูปแบบการศึกษา หรือโครงสร้างเรียนศึกษาของไทย

⁴⁰ วัฒนาพร ระงับทุกข์, แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. (กรุงเทพฯ : แอส ที เพรส, 2542), หน้า 5.

ตารางเปรียบเทียบการจัดการเรียนรู้

ประเด็น	การเรียนรู้แบบเดิม	การเรียนรู้แบบใหม่
1. หน่วยการเรียนรู้	คนเดียว	กลุ่ม/เดี่ยว
2. จุดเน้น	เนื้อหา	เนื้อหา/กระบวนการ
3. การพัฒนาประสบการณ์	สติปัญญา	ร่างกาย อารมณ์ ปัญญา สังคม/ รู้จักตนเอง ค่านิยม ความเชื่อ
4. บทบาทผู้เรียน	ฟัง จด จำ สอบ ลืม	มีส่วนร่วม ปฏิสัมพันธ์ ค้นคว้า สรุปด้วยตนเอง กระตือรือร้น
5. บทบาทครู	สอน บอก บรรยาย สั่ง ประเมิน	อำนวยความสะดวก เป็นแหล่ง ความรู้ สนับสนุน กระตุ้น
6. การสื่อสาร	ทางเดียว	สองทาง
7. บรรยากาศ	เป็นทางการ ปิดกั้น ย่ำสถานภาพ ครู นักเรียน	ไม่เป็นทางการ ผ่อนคลาย สนุก ไม่ย่ำสถานภาพ
8. วิธีการเรียนรู้	ตั้งใจห้ คำถามที่ดีที่สุด	หาทางกระตุ้น สนับสนุนกลุ่มให้ คิดคำถามที่ลึกซึ้งและหาทาง ตอบคำถามนั้น
9. ผู้รับผิดชอบต่อผลการเรียน	ครู	ผู้เรียนและครู
10. ผู้ได้รับการตอบสนองของความ ต้องการ	ครู	ผู้เรียน
11. การถ่ายโอนการเรียนรู้ไปสู่ การทำงาน/ชีวิตจริง	น้อยและไม่แน่นอน	มาก
12. การประเมิน	ครู	ผลงานและกระบวนการ

จากการเปรียบเทียบตารางดังกล่าว ทำให้สามารถสรุปได้ว่า ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาจะต้องเปลี่ยนแนวการสอน และทำงานการสอนเพิ่มอีกเท่าตัว เพราะการสอนแบบบูรณาการนั้น ไม่ใช่เป็นการรับผิดชอบเฉพาะวิชาพระพุทธศาสนา แต่เป็นการสอนให้เชื่อมโยงกับวิชาอื่นด้วย จึงเป็นการบ้านที่ครูผู้สอนจะต้องศึกษาและค้นคว้าเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายการศึกษาในกลุ่มสาระการศึกษทั้ง 8 กลุ่ม

สิ่งที่จะต้องเป็นปัญหาอย่างแน่นอนนั่นคือ วิชาพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิชาศีลธรรม จะสามารถบูรณาการให้เข้ากับวิชาอื่นได้อย่างไร

ดังนั้น ครูสอนจึงต้องบูรณาการวิชาพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) บูรณาการระหว่างเนื้อหาสาระระหว่างหัวข้อหรือระหว่างบทเรียนในห้องเรียน
- 2) บูรณาการระหว่างเนื้อหาสาระระหว่างชั้นเรียน
- 3) บูรณาการระหว่างเนื้อหาสาระระหว่างรายวิชา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการบูรณาการไว้ว่า บูรณาการสำคัญ ขึ้นตอนที่ขาดหายไป จริยศึกษาของรัฐใน 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีแนวโน้มที่จะหันเหไปในทิศทางของจริยธรรมสากล ประจวบกับในช่วงหลังนี้ แนวความคิดแบบบูรณาการได้เฟื่องฟูขึ้น ก็มีได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมสากลนั้นมาประสานเข้ากับแนวความคิดแบบบูรณาการ โดยให้บูรณาการการสอนจริยธรรมเข้าในวิชาต่างๆ ทุกวิชา หรือให้ครูแต่ละคนสอนจริยธรรมบูรณาการเข้าในวิชาของตน สอดคล้องกับหลักอุดมคติที่ว่าครูทุกคนเป็นผู้สอนจริยธรรม การบูรณาการด้วยการสอนจริยธรรมเข้าในวิชาทุกวิชานั้น เป็นเพียงแง่หนึ่งด้านหนึ่งของบูรณาการ เป็นการบูรณาการในขอบเขตที่แคบเฉพาะส่วนหนึ่ง⁴¹

การสอนแบบบูรณาการจึงเป็นสิ่งที่ครูสอนจะต้องใช้เป็นวิธีการในการสอน จากคำกล่าวของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ให้เห็นว่า การบูรณาการทางจริยธรรมคือการบูรณาการให้เข้ากับชีวิตจริง และต้องเป็นไปตามสภาพสังคม และชุมชนที่แท้จริง

ในข้อที่ 2), 3) และ 4) นั้น ในเรื่องที่คุณครูสอนจะต้องเก่งหรือมีความรู้ในวิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และในการจัดกรอบสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 มีข้อความหลายข้อความที่พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แสดงถึงความสามารถของคุณครูไว้ว่า

... การสอนเรื่องพระรัตนตรัยแม้จะซ้ำทุกชั้น แต่ครูสามารถเพิ่มเนื้อหาให้ละเอียดลึกซึ้งไปตาม

⁴¹ คณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, การจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. หน้า 5.

วุฒิกาวะ...⁴²

...ครูควรพานักเรียนไปดูจิตรกรรมฝาผนังแล้วเล่าพุทธประวัติตามภาพนั้นๆ และอธิบายให้เด็กเข้าใจ...⁴³

...ครูสามารถเลือกชาดกที่น่าสนใจให้นักเรียนเพิ่มเติมในชั้นเรียนหรือให้ค้นคว้านำมาวาดภาพประกอบหรือทำกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอื่นๆ ก็ได้ การจะกำหนดให้เด็กเรียนชาดกเรื่องใดก็ตามก็ควรพิจารณาให้สอดคล้องกับธรรมในชั้นนั้นๆ...⁴⁴

...หัวข้อหลักธรรมนี้ จึงมีความยืดหยุ่นพอสมควร ครูสามารถกำหนดเนื้อหารายละเอียดเองภายในกรอบใหญ่ที่พระธรรมปิฎกได้แสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้...⁴⁵

...ครูสามารถสอนวิธีการบริหารจัดการและเจริญปัญญาตามแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักที่ตนเคยฝึกปฏิบัติมาแล้ว...⁴⁶

...ที่ดีที่สุดคือครูต้องคิดแบบโยนิโสมนสิการทำให้ดูเป็นแบบอย่างแท้ที่จริงนั้น การจะสอนนักเรียนให้สนใจการบริหารจัดการและการเจริญปัญญา ครูจะต้องสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น...⁴⁷

ตามที่ยกมาอ้างนี้ชี้ให้เห็นว่า ครูสอนตามมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนด ต้องเป็นผู้ที่พร้อมด้วยความรู้กับการปฏิบัติตนที่ดีงาม หรือที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ(ความรู้และคุณธรรม) สิ่งที่ต้องคิดตามมา นั่นคือครูที่สามารถปฏิบัติได้ตามมาตรฐานนั้นมีจริงในสังคมหรือไม่ และครูสามารถทำได้ตามที่มาตรฐานที่หลักสูตรกำหนดหรือไม่ จึงเป็นการยากที่จะหาครูต้นแบบตามมาตรฐานดังกล่าว เพราะการสอนในห้องเรียนกับการแสดงธรรมบนศาลาวัดมีลักษณะที่ไม่เหมือนกัน การสอนในห้องเรียนมีองค์ประกอบที่ต่างกันอย่างมาก อย่างน้อยสภาพแวดล้อมและผู้ฟังก็ต่างกัน หรือแม้แต่วัตถุประสงค์การเรียนรู้ก็ต่างกัน จึงเป็นการยากที่จะสอนตามแบบครูต้นแบบที่วางไว้ในหลักสูตร ปัญหาของครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา คือไม่รู้จักวิธีสอนใหม่ๆ หรือมีการใช้วิธีการสอนแบบใหม่ๆ น้อยมาก

⁴² พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่, หน้า 14.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

และตามตัวอย่างที่ยกมานั้นชี้ให้เห็นว่า การสอนของครูมีความหลากหลายในการปฏิบัติ ครูสามารถเพิ่มหรือลดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ได้ตามอัธยาศัย ภายใต้โครงสร้างการเรียนรู้ที่หลักสูตรกำหนด หรือสอนไปตามที่หลักสูตรกำหนดก็ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต้องเก่งและชำนาญ เฉพาะด้านจริงๆ แต่ปัญหาที่ตามมา คือจะไปหาครูสอนอย่างนั้นได้อย่างไร อาจมีผู้กล่าวว่า วิธีแก้ไขคือให้ พระสงฆ์ที่อยู่ตามวัดเป็นผู้สอน แต่อาจมีคำถามต่อไปว่าพระสงฆ์เหล่านั้น มีความรู้ความสามารถที่จะสอน และประยุกต์เนื้อหาสาระให้กับผู้เรียนได้มากน้อยเพียงใด เพราะสถานะความเป็นพระสงฆ์ไม่ใช่ตัวกำหนดว่าจะสอนพระพุทธศาสนาได้ดี เพราะว่าการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จนเกิดความชำนาญแล้ว สามารถนำมาสอนนั้น ไม่ได้เกิดกับพระสงฆ์ทุกรูป แต่เกิดกับพระสงฆ์บางรูปและมีจำนวนน้อยมาก จนไม่พอแก่ความต้องการ แม้แต่พระสงฆ์ที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่ง ก็ไม่ได้จบสาขาวิชาพุทธศาสนาทั้งหมด บางรูปมีสถานะเป็นพระสงฆ์แต่จบสาขาสังคมศาสตร์ จิตวิทยา ปรัชญา บริหารรัฐกิจ เป็นต้น ดังนั้น การสอนวิชาพระพุทธศาสนาในสวนครูสอนเองจึงมีเหตุปัจจัยประกอบหลายอย่างเช่นกัน ภาระอันหนักได้เกิดขึ้นกับครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความคาดหวังต่อการสอนที่ดีและมีคุณภาพจึงเกิดขึ้นภายใต้การปฏิรูปและการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงต้องเป็นผู้ที่เป็นเลิศด้านพระพุทธศาสนาจริงๆ จึงจะสามารถสอนตามที่วางมาตรฐานเอาไว้ได้

ธีรโชติ เกิดแก้ว กล่าวไว้ว่า ครูในทัศนะของพุทธศาสนาจึงไม่ใช่ทำหน้าที่เพียงถ่ายทอดข้อมูลให้แก่ผู้เรียนโดยเน้นการท่องจำเท่านั้น เพราะนั่นจะทำให้ครูมีค่าน้อยกว่าคอมพิวเตอร์ที่ถูกบรรจุข้อมูลหรือเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลที่ทันสมัยและรวดเร็ว แต่ครูจะต้องเป็นผู้นำทางด้านความคิด วิเคราะห์และประเมิน ในขณะเดียวกันก็สร้างผู้เรียนให้เป็นนักคิด วิเคราะห์และประเมินที่มีประสิทธิภาพด้วย⁴⁸ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คุณสมบัติของครูในหลักสูตรใหม่ต้องมีลักษณะ **“รอบรู้วิชา สรรหาเทคนิค บุคลิกน่าสรรเสริญ การประเมินเป็นเยี่ยม”**

3.4 วิเคราะห์ผู้เรียน

ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการจัดการเรียนรู้มากที่สุด เพราะผู้เรียนจะพัฒนาไปสู่ความเจริญหรือการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ก็ด้วยการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 นั้น ผู้เรียนถือว่าเป็นบุคคลสำคัญในการเรียนรู้ เพราะ

⁴⁸ ธีรโชติ เกิดแก้ว, “การสอนแบบผู้เรียนคือศูนย์กลางในพระพุทธศาสนา”. วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2545). หน้า 54.

ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 22 กำหนดว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ⁴⁹

การจัดการการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 นั้น ก็ต้องมุ่งเน้นผู้เรียนผู้ศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ นั่นคือการทำให้ผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้⁵⁰ ให้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนให้มากที่สุด แต่ในแผนการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 นั้น ได้จัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้น้อยมาก ยกตัวอย่างเช่น ในหัวข้อที่ว่าด้วยการสัมมนาพระพุทธศาสนา ใช้เวลาในการเรียนรู้เพียงประมาณ 9 คาบ/ชั่วโมง ส่วนเนื้อหาที่เหลือก็เน้นทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวชี้แจงเกี่ยวกับการทำให้ผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ไว้ว่า การแบ่งคนออกเป็นดอกบัว 4 เหล่า⁵¹ แล้วจัดกิจกรรมการสอนธรรมให้สอดคล้องกับความ

⁴⁹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 12.

⁵⁰ การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หมายถึง การจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากที่สุด ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลแวดล้อม การฝึกทักษะกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการทำงานที่สำคัญ การสรุปความรู้ด้วยตนเอง และการได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ

⁵¹ ดอกบัว 4 เหล่า ได้แก่ บุคคล 4 จำพวก หรือประเภทของบุคคล คือ

1. อุคฆติตัญญู ผู้ที่พอยกหัวข้อก็รู้ ผู้รู้เข้าใจอย่างฉับพลัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง
2. วิปจิตัญญู ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ ผู้รู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดาร
3. เนยยะ ผู้ที่พอจะแนะนำได้ ผู้ที่พอจะคอยชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ ด้วยวิธีการฝึกสอนอบรมต่อไป
4. ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง ผู้อับปัญญา สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทหรือพยัญชนะหรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจ อรรถหรือพยัญชนะ

เพียงสังเกตว่า ปทปรมะนั้น ไม่ได้หมายความว่า สอนไม่ได้เลยทีเดียว แต่หมายถึงบุคคลที่ช่วยว่า แม้เขาจะไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในชาตินี้ แต่ก็ยังเป็นการสั่งสอนอบรมเพื่อประโยชน์ในอนาคตต่อไป จึงควรต้องช่วยให้ดีที่สุดเท่าที่จะช่วยได้

บุคคล 4 เหล่านี้ มาในอรรถกถา อังคุตตรนิกาย จตุกนิปาต พระไตรปิฎก เล่มที่ 21 หน้า 133 แต่ในวินยปิฎก พระไตรปิฎก เล่มที่ 4 หน้า 9 พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงบุคคล 3 จำพวก ไว้ว่า

"เหล่าสัตว์ที่มีธุลีในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกิเลสในดวงตามากก็มี ก็มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี มีอาการทรามก็มี ที่สอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ยากก็มี บางพวกที่ตระหนักถึงโทษภัยในปรโลกก็มี ทั้งนี้อุปมาเหมือนดังใน กออุบล กอปทุม หรือกออุณฺทริก"

แตกต่างระหว่างบุคคล นี่แหละคือการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในพระพุทธศาสนา⁵² การที่พระพุทธโสมกณกล่าวเช่นนี้ ท่านได้ใช้วิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามาเปรียบเทียบ เพราะพระองค์นั้น เวลาที่พระองค์จะทรงสั่งสอนใคร พระองค์ทรงพิจารณาด้วยพระพุทธานุญาณเสียก่อนว่าคนนั้นเหมาะสมกับธรรมอะไร แล้วจึงค่อยสอนให้เหมาะสมกับอุปนิสัยผู้นั้น เช่น กรณีของพระนางรูปนันทาที่ไม่ชอบที่พระพุทธองค์ชอบกล่าวถึงรูป(ร่างกาย)ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดติด แต่นางเกรงว่าพระพุทธองค์จะติเตียนนางที่ชอบความสวยงาม นางจึงไม่ยอมไปฟังธรรมของพระพุทธองค์ แต่อยู่มาวันหนึ่งนางแอบฟังธรรมอยู่ใกล้ๆ พระพุทธองค์เห็นนางเป็นคนชอบความสวยงาม จึงเนรมิตรูปเปรียบผู้หญิงสวยงามขึ้นข้างพระองค์ และให้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพอายุ นางก็ได้พิจารณาตามสภาพที่เป็นจริงนั้นจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ วิธีการของพระพุทธองค์เช่นนี้ เป็นพระอัจฉริยภาพของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง พระองค์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (สตุถา เทวมนุสฺसानิ) และคนที่ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็จัดว่าเป็นปัญญาชนเกือบทั้งนั้น การเตรียมการสอนของพระพุทธองค์ คงไม่มีใครทำตามหรือเลียนแบบได้ เราคงทำได้แค่ศึกษาเท่านั้น เพราะความเป็นสัมพัทธ์ของพระพุทธองค์ไม่มีอะไรเปรียบได้

ส่วนการเรียนการสอนในห้องเรียนนั้น มีความหลากหลายในตัวผู้เรียน จึงเป็นภาระอันหนักสำหรับผู้ที่สอน เพราะนั่นเป็นเครื่องบ่งบอกว่า ครูเองต้องเตรียมการมาอย่างดี พระพุทธองค์นับว่าเป็นตัวอย่างของครูจริงๆ เพราะก่อนที่พระองค์จะไปโปรดใครนั้น พระองค์ต้องเตรียมตัวอย่างดี จึงไม่ปรากฏว่าพระองค์ประสบความล้มเหลวในการสอน ดังนั้น ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต้องทำการบ้านหรือเตรียมตัวมากกว่าพระพุทธองค์เป็นหลายเท่าเลยทีเดียว ดังนั้น การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงต้องเป็นไปในลักษณะเดิม คือ สอนแบบบรรยายสาธยายให้นักเรียนเข้าใจ การปฏิรูปการศึกษาคือการย้ายอยู่กับที่ ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไรเลย การเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้น เป็นการแสดงถึงความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก ภาระจึงตกอยู่กับผู้สอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงถึงลักษณะของผู้เรียนที่ดีไว้ว่า

- 1) ลูกต้อนรับ (คือ นบน์อมทุกครั้งทีพบเจอ)
- 2) เข้าไปหา (เพื่อบำรุง คอยรับใช้ ปรีกษา ชักถาม และรับคำแนะนำ เป็นต้น)
- 3) ใฝ่ใจเรียน (คือ มีใจรัก เรียนด้วยศรัทธา และรู้จักฟังให้เกิดปัญญา)
- 4) ปรนนิบัติช่วยบริการ

⁵² พระเทพโสมกณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่*. หน้า 20.

5) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (คือเอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ)⁵³

จากลักษณะตามที่กล่าวมานั้น ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ที่มีใจมาศึกษาเล่าเรียน เพื่อรับความรู้แต่ฝ่ายเดียว ผู้เรียนเองก็ต้องเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะเหมือนกัน หมายความว่าผู้เรียนเองต้องเตรียมตัวที่จะเรียนและพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ พระพุทธศาสนามีปรัชญาการศึกษาประการหนึ่งคือมนุษยธรรม เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ มนุษย์จึงเป็นสัตว์ประเสริฐ (ทนต์ เสนุโร มนุสเสสุ) และวิธีการฝึกมนุษย์ที่ดีที่สุดประการหนึ่ง คือการให้การศึกษา เพราะกระบวนการเรียนรู้นำไปสู่พัฒนาการทางด้านปัญญา

3.5 สรุปการวิเคราะห์และความเป็นไปได้ของการใช้หลักสูตร

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 แล้ว ทำให้ได้พบว่า การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมีแนวโน้มที่จะเป็นไปในลักษณะเดิมๆ แม้ว่าเราจะมีหลักสูตรใหม่ก็ตาม ความเป็นไปได้ที่จะให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาที่น่าสนใจ เมื่อพิจารณาดูหลักสูตรและความเป็นไปได้ของการนำไปใช้แล้ว ยังมีประเด็นที่จะต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงแก้ไขให้เข้ากับผู้เรียนหลายประการด้วยกัน เนื่องจากว่าการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะต้องจัดการให้เป็นพิเศษมากกว่าการเรียนการสอนวิชาอื่น

ดังนั้น จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า

- 1) หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ไม่ใช่หลักสูตรใหม่ที่มีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะแม้ว่าจะเป็นหลักสูตรใหม่ แต่ก็ยังมีเนื้อหาสาระที่ปรับปรุงมาจากหลักสูตรเดิม และมีการเพิ่มเติมบ้างในบางส่วน เนื้อหาสาระจึงไม่ชวนให้น่าเรียนรู้ และไม่ได้แก้ไขปัญหาการเรียนรู้เดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁵⁴
- 2) หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ไม่ได้มีความสอดคล้องสอดคล้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะ การศึกษาวิชาพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่การศึกษาในห้องสี่เหลี่ยมเพียงอย่างเดียว การเน้นเรื่องการปฏิบัติจึงเป็นสิ่งที่ควรเพิ่มในหลักสูตร ซึ่งในความเป็นจริง วิชา

⁵³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 225.

⁵⁴ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 5 หน้า 74, ข้อ 7 หน้า 75 และ ข้อ 8 หน้า 80.

พระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องเรียนเน้นเนื้อหามากมาย เพราะยิ่งเรียนมากก็เพิ่มความซ้ำซากในเนื้อหา⁵⁵

- 3) หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 ไม่สามารถสนับสนุนให้ผู้ศึกษาได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง เพราะความยากของเนื้อหาบางอย่าง ทำให้ผู้เรียนไม่เข้าใจ และวิชาพระพุทธศาสนาขาดแรงจูงใจในการเรียนรู้ จึงทำให้ผู้เรียนคิดว่าไม่รู้จะเรียนไปทำไม⁵⁶
- 4) การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 จะต้องได้ครูที่มีประสิทธิภาพอย่างมาก ไม่ว่าจะด้วยความรู้หรือความประพฤติ จึงนับว่าเป็นการคาดหวังที่เกินไป แม้ว่าในระบบการศึกษาไทย จะมีการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา แต่ครูสอนก็ไม่ได้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่จบเฉพาะสาขา ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาจากความหลากหลายจึงทำให้ขาดประสิทธิภาพทางการเรียนการสอน⁵⁷

การจัดสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับระดับและช่วงวัยของผู้เรียนจึงน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด แต่สิ่งที่การจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาไม่ใส่ใจหรือไม่สนใจ นั่นคือการสอบถามครูสอนในปัจจุบันว่า การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาประสบปัญหาอย่างไร ไม่ใช่การอนุมานเอาเองว่าน่าจะเป็นหลักสูตรที่ใช้ได้ดี เปรียบเหมือนการเอาให้ตรงที่คันก็จะสามารถทำให้อาการคันทุเลาลงได้ การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงสมควรที่จะระดมความคิดเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดี เพื่อนำมาสั่งสอนแก่เยาวชนต่อไป สาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาจึงขาดความเหมาะสมกับช่วงวัยของผู้เรียนตามที่กล่าวมา ซึ่งปัญหานี้ นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมาก

ในเรื่องนี้ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แนะนำวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเปรียบเทียบกับครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาไว้ว่า คนๆ นี้ควรจะสอนอะไร เจาะลงไปเฉพาะ หลักเขา กำหนดไว้ว่าอะไร เนื้อหาและเด็กเหมาะแค่ไหน เหมือนกับการป้อนคำข้าวให้เด็กทาน ในสมัยโบราณนิยมป้อนข้าวเด็กด้วยกล้วยบด ถ้าพี่เลี้ยงบดกล้วย ด้วยคิดว่ากล้วยนี้ดีทานแล้วอร่อยมาก แล้วจึงป้อนกล้วย

⁵⁵ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 6 หน้า 75.

⁵⁶ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 1 หน้า 77 และ ข้อ 3 หน้า 78.

⁵⁷ ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบ ข้อ 1 หน้า 72 และ ข้อ 5 หน้า 78.

บดใหญ่เท่ากับปากพี่เลี้ยง และป้อนเข้าไปในปากของเด็ก ขนาดของคำกล้วยบดใหญ่เกินปากของเด็ก แต่พี่เลี้ยงก็ป้อนเข้าไป ทำให้กล้วยหกออกหมด แล้วพี่เลี้ยงจึงไปตีเด็กหาว่าโง่ ของดีๆ ไม่รู้จักทาน สรุปว่า ไม่รู้ว่าพี่เลี้ยงโง่หรือเด็กโง่ คนป้อนข้าวหรือคนทานโง่ ปากเด็กเล็กต้องทำคำข้าวให้เล็ก เด็กไม่สามารถจะทานกล้วยซึ่งแข็งได้ ต้องบดให้ เราสอนเด็ก ป.1 ป.2 เอาศัพท์ธรรมเข้าไป เหมือนกล้วยที่ยังไม่ได้บด เด็กรับไม่ได้ ไปโทษเด็กว่าโง่ไม่ได้ หน้าที่ของครูเหมือนพี่เลี้ยง บดกล้วยให้ละเอียดแล้วป้อนเด็ก ถ้ามว่า ท่านมีวิธีคือ ทำให้ง่ายได้อย่างไรที่จะสอนเด็ก เท่ากับภาษาของเด็ก⁵⁸ คำกล่าวของพระเทพโสมถน มองเห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม ดังนั้น ความเหมาะสมของหลักสูตรและเหมาะสมกับช่วงวัยจึงเป็นสิ่งสำคัญในการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา แต่เมื่อมองเห็นปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาเช่นนี้ หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2544 จึงไม่เป็นไปตามอย่างที่ควรจะเป็น ในส่วนครูสอนนั้น ครูสอนถือว่ามี ความสำคัญอย่างมาก แม้ว่าจะเป็นการสอนแบบให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพราะโดยสภาพที่แท้จริง ครูเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และคอยสนับสนุน บทบาทของครูได้เปลี่ยนจากผู้สอน ผู้อบรม ผู้บอกเล่ามาเป็นผู้ให้การสนับสนุน ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ ครูคงไม่ใช่เรื่องจ้งเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีตอีกต่อไป เพราะว่าครูไม่ต้องพายหรือถ่อเรือเพื่อไปส่งโดยที่ผู้เรียนไม่ต้องทำอะไรเลย จากการเป็นเรือจ้ง ครูจึงเปลี่ยนสถานะเป็นแสงประทีปส่องทางให้ผู้เรียนได้เดินไปสู่จุดหมาย ผู้เรียนจึงต้องดูแลตนเอง ช่วยเหลือตัวเอง ครูจึงเป็นเพียงแสงส่องทางเท่านั้น ดังนั้น การที่ผู้เรียนจะไปถึงจุดหมายหรือไม่ จะช้าจะไวเพียงใดจึงเป็นหน้าที่ของ ผู้เรียนเอง

ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นครูสอนที่พิเศษกว่าวิชาอื่น เพราะครูสอนสามารถแบ่ง ออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ครูประจำที่เป็นครูฆราวาส 2) ครูพระที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ ครูทั้งสองประเภทนั้น ย่อมมีความแตกต่างกัน การทำหน้าที่ของครูทั้งสองได้ประสบปัญหาที่มีความแตกต่างกัน คือ ครูประจำ นั้นมีเทคนิค วิธีการสอน ความรู้ในกระบวนทัศน์ของโลกสมัยใหม่ มีความคุ้นเคยกับเด็กนักเรียนและ สามารถสอนได้อย่างเต็มที่มีเวลาในการอยู่ร่วมกับผู้เรียน แต่สิ่งที่ครูเหล่านั้นไม่มีหรืออาจมีน้อย นั่นคือ ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนา จนทำให้ครูบางคนสอนวิชาพระพุทธศาสนาเท่าที่ ตัวเองรู้ ไม่สามารถแก้ไขข้อสงสัยของผู้เรียนได้ ส่วนปัญหาของครูพระคือมีความรู้และเข้าใจเนื้อหาสาระ พระพุทธศาสนา แต่ขาดเทคนิค วิธีการสอน และกระบวนทัศน์อันเป็นความรู้ใหม่ อาจจะไม่สามารถสอน

⁵⁸ ผู้วิจัยได้ปรับสำนวนใหม่ สามารถดูรายละเอียดได้จาก พระเทพโสมถน (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนา กับกระบวนทัศน์ใหม่. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), หน้า 58.

ได้เต็มที เพราะด้วยสถานะของความเป็นพระสงฆ์ก็เป็นได้ อีกทั้งความสนิทสนมคุ้นเคยกับผู้เรียนก็มีน้อย หรือถ้าผู้เรียนคุ้นเคยกับพระสงฆ์มากก็ถูกมองในลักษณะไม่ดี โดยเฉพาะถ้าผู้เรียนที่เป็นสตรีเพศ

ประการสุดท้ายคือผู้เรียนเอง ถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ในการเรียนรู้ไม่ว่าจะเรียนวิชาอะไรก็ตาม ผู้เรียนจะต้องสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา และสร้างพลังที่จะเรียนพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ผู้เรียนในยุคปฏิรูปการศึกษานี้จักต้องเป็นผู้พายเรือและถ่อเรือเอง ไม่ใช่ผู้ที่นั่งเรือไปโดยมีครูเป็นเรือจ้าง การดูแลรับผิดชอบตัวเองจึงเป็นหน้าที่ที่ผู้เรียนจะต้องกระทำ โดยมีครูเป็นแสงสว่างหรือประทีปนำทาง การพายเรือคงไม่ถ่วงน้ำหนักไม่ช้านานในการพายในการถ่อ การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา แม้อาจจะไม่มีผลมากต่อการเรียนรู้ในระดับสูงขึ้นไปหรือในการประกอบชีวิตเลี้ยงตัว แต่พระพุทธศาสนาก็เป็นองค์ประกอบในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสนับสนุนชีวิตเราให้ดีขึ้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้เรียนควรจะต้องรู้แล้วเข้าใจ เพื่อการดำรงชีวิตในสังคมและโลกอย่างสงบสุข ดังนั้น จากผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ลักษณะของการจัดการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา นั้น ควรเป็นไปในลักษณะ ดังนี้

- 1) เป็นการให้ข้อมูลและเนื้อหาสาระที่ถูกต้องทันสมัย และตรงต่อความต้องการ
- 2) เป็นการเรียนรู้ที่จะต้องสามารถปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อน ข้อบกพร่อง และจุดด้อยของบุคคลในสังคมให้ทันต่อเหตุการณ์
- 3) เป็นการเรียนที่จะสามารถทำให้ผู้ศึกษามีความพร้อมที่จะรับกับความเปลี่ยนแปลงของระบบและสภาพต่างๆ ของสังคมได้
- 4) เป็นการเรียนรู้ที่จะสามารถทำให้ผู้ศึกษาสามารถปรับตัว ปรับความประพฤติ ปรับความคิด และปรับมุมมองกระบวนโลกทัศน์ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงได้ทุกเมื่อ
- 5) เป็นการเรียนรู้ที่จะสามารถทำให้ผู้ศึกษาที่มีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรม และมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์